

İMAN VE KÜFÜR PRATİKLERİ ÜZERİNE BİR İNCELEME: EL- MEBSÛT ÖRNEĞİ

Faruk GÜN

Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü,
Kelam ve İslam Mezhepleri Tarihi Anabilim Dalı,
fgun@pau.edu.tr, <https://orcid.org/0009-0007-1921-8375>.

Article Types / Makale Türü: Research Article / Araştırma Makalesi

Received / Makale Geliş Tarihi: 12 Şubat 2024 **Accepted / Kabul Tarihi:** 11 Haziran 2024

DOI: 10.26791/sarkiat.1436042

İman ve Küfür Pratikleri Üzerine Bir İnceleme: El-Mebsût Örneği

Öz

İmam Serahsî'nin el-Mebsût eseri, İslam hukuku ve kelam ilminin kesişim noktasında, iman/ amel ilişkisini Hanefi-Matürîdi görüşleri ışığında ele alır. Bu eser, İslam düşüncesinin temel meselelerine yönelik geniş bir analiz sunarak, İslam'ın ilk zamanlarından itibaren süregelen inanç ve amel ilişkisini pratikler üzerinden ele alır. Serahsî, mürtedlikle ilgili hükümleri, kâfir ve müşriklerin amelleriyle ilgili özel durumları ve bu konulardaki mezhep imâmının görüşlerini ayrıntılı bir şekilde işler. Bu amellerin imanla olan ilişkisi doğrultusunda hükümlerin nasıl değiştiğini ve mümin, kâfir, müşrik gibi farklı inanç gruplarının davranışlarının analizi, inanç prensiplerinin örneklerle derinlemesine anlaşılmasına olanak tanır. Küfür, imanın zıddı olarak tanımlanır ve bu bağlamda, küfürle mücadele, imanın korunması için esastır. Eser, küfürle mücadele ve imanın korunması konusunda alınan önlemler, verilen kararlar ile İslam hukuku ve inanç sistemi arasındaki ilişkiyi ortaya koyarak, bu kararların anlaşılmasına olanak sağlaması açısından kritik bir öneme sahiptir. Serahsî'nin analizleri, İslam'ın temel prensiplerini ve inançlarını anlamada Müslümanların imanlarını koruma ve küfrün olumsuz etkilerinden sakınma konusunda bilinçli bir yaklaşım geliştirmelerine yardımcı olmaktadır. Bu çalışma, İslam hukuku ve kelam ilminin etkileşimini pratikler üzerinden anlamaya bir katkı sunmayı ve günümüzde karşılaşılan inanç ve davranış ilişkisini anlamayı amaç edinmektedir. Böylece, el-Mebsût üzerinden, İslam hukuku ve kelam ilminin yakın ilişkisini ortaya koyarken, amel ve inançla ilgili hassas konuların bağlantılarını pratikler üzerinden ele alan bir çalışma olarak öne çıkmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Amel, Fısk, Küfür, Mürted, İman.

An Examination of Faith and Disbelief Practices: The Case of Al-Mabsut

Abstract

Imam Serahsi's work, Al-Mabsut examines the relationship between faith and action from the Hanafi-Matürîdi perspective, at the intersection of Islamic law and theology. This work provides a comprehensive analysis of the fundamental issues of Islamic thought, exploring the relationship between belief and behavior that has persisted since the early days of Islam. Serahsi meticulously addresses the rulings related to apostasy, the deeds of infidels and polytheists, and the views of the sect leaders on these matters. The emphasis placed on combating disbelief and preserving faith within the work is critical for understanding Islamic law and the belief system. Disbelief is defined as the opposite of faith, and in this context, the struggle against disbelief is fundamental to the preservation of faith. Serahsi's in-depth analyses aid in understanding the core principles and beliefs of Islam, helping Muslims to maintain their faith and avoid the negative impacts of disbelief. This study significantly contributes to understanding the complex structure of Islamic law and theology in terms of the relationship between faith and action, guiding solutions to contemporary issues related to this relationship. Additionally, the examination of the behaviors of different faith groups, such as believers, infidels, and polytheists, within the boundaries of faith and disbelief, facilitates a deeper understanding of Islamic creed and belief principles. Thus, al-Mabsut highlights the close relationship between Islamic law and theology while illuminating complex issues related to religion and faith, serving as a significant academic resource.

Keywords: Deed, Sin, Blasphemy, Apostasy, Faith.

GİRİŞ

İslamî ilimlerin tarihsel gelişimi, Hz. Muhammed'in (a.s) vefatı sonrası başlayarak, hicri birinci yüzyılın ortalarına doğru kelam ve fıkıh ilimlerinin belirginleşmesiyle yeni bir evreye girmiştir. Bu iki disiplin, başlangıçta iç içe olan yapılarından ayrılarak, kendi özgün alanlarını oluşturmuşlardır. Kelam, akli ve nakli delillerle Allah'ın zatı, sıfatları ve iman-küfür sınırlarını irdeleyen bir ilim dalı olarak kendini gösterirken, fıkıh ise İslam hukukunun temellerini ve ibadetlerin uygulanış biçimlerini belirlemiştir.¹ Bu makalede, İmâm Serahsî'nin "el-Mebsût" adlı eseri üzerinden, kelam ve fıkıh arasındaki bu derin ve karmaşık ilişkiyi, özellikle iman ve küfür kavramları bağlamında ve bu kavramların pratik yansımaları üzerinden ele alacağız.

İman ve küfür kavramları, İslam inancının ince sınırları olarak kabul edilir ve her biri Müslümanların hayatında merkezi bir rol oynar. İman, Allah'a ve İslam'ın temel inanç unsurlarına olan bağlılığı ifade ederken, küfür bu inançların inkârını temsil eder.² "el-Mebsût", bu iki kavramın kelam ve fıkıh disiplinleri içinde nasıl işlendiğini ve İslami yaşam pratiğine nasıl yansıdığını aydınlatan kritik bir eserdir. İmâm Serahsî'nin bu eseri, İslam teolojisinde bu iki temel kavramı ele alarak, teorik çerçeveden pratik uygulamalara geçişte önemli bir köprü işlevi görür. Bu bağlamda, "el-Mebsût" İslam düşüncesinin bu temel yönlerine ışık tutan ve İslami yaşamın anlaşılmasında kritik bir kaynak olarak kabul edilmektedir.³

İman ve küfür arasındaki sınırın belirlenmesi, İslam alimleri arasında süregelen ve zaman zaman çekişmeli tartışmalara konu olan bir mesele olarak görülür. İmâm Serahsî'nin "el-Mebsût" eseri, bu tartışmaların merkezinde yer alır. Eserde, iman ve küfür kavramlarının, fıkıh ve kelam disiplinlerinin kesiştiği noktada nasıl ele alındığı ve bu kavramların günlük yaşam pratiğine nasıl yansıdığı detaylı bir şekilde incelenir. Özellikle eserde ele alınan, iman ve amel (davranış) arasındaki ilişki, İslam mezhepleri arasında çeşitli yorumlara sahne olmuştur. Bu çalışmada, farklı İslam mezheplerinin iman ve amel arasındaki bağlantıyı nasıl yorumladıkları ve bu yorumların günlük pratiklere nasıl yansıdığı detaylı bir şekilde incelenmiştir. Kur'an, sünnet ve hadisler gibi temel İslami kaynaklara yapılan atıflarla birlikte, bu pratiklerin fıkıh, akaid ve kelam gibi İslami ilimler çerçevesinde nasıl şekillendiği gösterilmiştir. Bu bağlamda İmâm Serahsî'nin bu konudaki yaklaşımları, kelam ve fıkıh arasındaki ilişkiyi daha iyi anlamamıza yardımcı olup İslam düşüncesinin bu önemli yönlerine derinlemesine bir bakış açısı sunmaktadır.⁴ Bu makale, İmâm Serahsî'nin "el-Mebsût" eseri üzerinden İslam'da iman ve küfür kavramlarını incelerken, bu kavramların teolojik sonuçlarını ve günlük yaşam pratikleri üzerinden ele alır. İslam teolojisinde iman ve küfür kavramlarının incelenmesi, bu kavramların sadece dini pratiklerde değil, Müslüman toplulukların sosyal ve ahlaki yapısını şekillendirme i'tikâdin rolünü de ortaya koymaktadır. Çalışma, Müslümanların inanışlarının, yasal normlar ve toplumsal etkileşimler üzerindeki etkilerini derinlemesine ele almakta, İmâm Serahsî'nin eseri aracılığıyla dini doktrinler ile pratik amel arasındaki dengeyi vurgulamakta ve İslami inançların dünyevi tezahürleri arasındaki dinamik etkileşimi göstermektedir. Bu hassas yaklaşım, İslami teolojik prensiplerin anlaşılmasını ve bu prensiplerin çağdaş Müslüman yaşamındaki pratik relevansını ortaya koyan İmâm Serahsî'nin yazılarının detaylı analizini sunarak, temel dini metinleri yorumlama konusunda bir örnek sağlamaktadır. Bu bağlamda yöntem olarak Serahsî özelinde el-Mebsût eserine bağlı kalınarak yapılan bu çalışmada makalenin elverdiği ölçüde klasik ve modern eserler referans olarak kullanılmış, olamakla birlikte çalışmanın temeli "el-Mebsût" eseri olarak belirlenmiştir. Bu metot, çalışmanın bütünlüğünü ve konu derinliğini korumak amacıyla benimsenmiştir.

1 Kelam ve fıkıh arasındaki etkileşim için bakınız : Seyyid Şerif el-Cürçânî, "Kelam", *Kitâbü'l-Tarîfât* (Beyrut: 1403/1983); Adudüddin el-Îcî, *el-Mevâkıf fi ilmi'l-kelâm* (İstanbul: 1279), 11, 14. Bkz. Cağfer Karadaş, *Ana Hatırlarıyla Ehl-i Sünnet Akaidi* (Ankara: OTTO Yayınları, 2017), 62-65; Karadaş, *Ana Hatırlarıyla Kelâm Tarihi*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013); Recep Ardoğan, "Kelam İlminin Tanımı ve Özellikleri", *Sistemantik Yaklaşımla Kelam Araştırmaları* (İstanbul: KLM yayınları 2021), 14-22; Yasin Ulutaş, "Hüküm", *Kelamda Yöntem ve Esaslar 1-2* (Kahramanmaraş: KLM yayınları 2023), 110-113; Faruk Gün, "Kelâm İlminde Metodoloji ve Problemlerin Dönemsel Doğuşu ve Gelişimi", *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2023), 358-363. Bkz. Ramazan Çöklü, *Fıkıh Usûlü Kelâm İlişkisi* (İstanbul: Fecir Yayınları, 2022), 65-227.

2 Abdülkahir el-Bağdâdî, *Usûlü'd-din* (İstanbul: 1928), 307-309; Ulvi Murat Kılavuz, Ahmet Saim Kılavuz, *Kelâm'a Giriş* (İstanbul: İSAM Yayınları, 2010), 11-14; Sinan Öge, "Kur'an'da İnkârcı Mazeretleri ve Geçersizliği", *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 40 (Aralık 2013), 50, 59, 60. Bkz. Elmas Gülhan Gençdoğan, *Kelâm Fıkıh Usûlü İlişkisi* (İstanbul: Fecir Yayınları, 2024), 25-117.

3 Serahsî'nin kelam ilminin konuları kapsamında ele aldığı problemlerle ilgili örnek çalışma için ayrıca bakınız: Faruk Gün, "Serahsî'nin el-Mebsût Adlı Eserinde Kelâmî İzler: Hanefî-Matürîdî Geleneğindeki Entegratif Yaklaşım", *Orta Asyalı Bir Alim ve Bir Dünya Hukukçusu Serahsî*, ed. Mürteza Bedir, Osman Aydın, Harun Abacı, Mahmut Yazıcı (Ankara: Fecir Yayınları, 2023), 535-580; Hamidullah, Muhammed. "Serahsî Şemsüleimme". *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/544-547. İstanbul: TDV Yayınları, 2009, 432.

4 Ebû Bekr Şemsü'leimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed es-Serahsî, *el-Mebsût* (Beyrut: Dâru'l- Marife,1989),10/1. Hadisin kaynak değeri için bakınız: Bayram Kanarya, *Hadisin Fıkıh Usûlünde Kaynak Değeri* (Ankara: Fecir Yayınları, 20219). Geniş bilgi ve karşılaştırma için bakınız: Resul Öztürk, "Risâle fi't-Tenbih alâ Ba'di'l-Esrâri'l-Müde'ati fi Ba'di Suveri'l-Kur'âni'l-Azîm ve'l-Furkâni'l-Kerîm" (Kelâm'ın Temel Konularına İlişkin Kurandan Örnekler-Kuran'da İlahiyât, Nübuvvât ve Mead Örneği), *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2008), 129-164, Tevfik Yücedoğru, *Din, İman ve İslâm'a Dair* (Bursa: Emin Yayınları, 2012), 46-49.

1. İman ve Küfür Sınırı

Serahsî, imanın temelinde Allah'a inanç ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini kabul etmeyi esas alır. İslam'ın temel şartı olan "La İlahe İllallah Muhammed'un Rasulullah" ifadesi, bu inancın özünü oluşturur. Bu ifade, Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini içerir ve bu iki unsur birbirinden ayrılamaz. İmanın bu temel prensiplerine inanmak, Müslüman olmanın ilk adımıdır. Öte yandan, Serahsî, imanın sadece sözel bir ikrardan ibaret olmadığını, aynı zamanda kalpten bir kabul ve samimiyeti gerektirdiğini vurgular. Bu bağlamda, imanın hür irade ile içten bir inançla gerçekleşmesi gerektiğini belirtir. Zorlama ile imanın kabul edilemez olduğunu, bu durumun münafıklığa yol açabileceğini ve "dinde zorlama olmadığını" hatırlatır.⁵

İmam Serahsî İslam toplumunun inanç yapısını korumayı amaç edinir. Ona göre küfür İslam'ın temel inançlarına açıkça karşı çıkmaktır. İmanın reddedilmesi, Allah'ın birliğini ve Hz. Muhammed'in peygamberliğini inkâr etmek, küfür olarak kabul edilir. Serahsî, Yahudi ve Hristiyanların "Allah birdir" demelerinin yeterli olmadığını, Hz. Muhammed'in peygamberliğini de kabul etmeleri gerektiğini ifade eder. Ayrıca, İslam'ın evrensel bir din olduğunu ve Hz. Muhammed'in sadece Araplara değil, tüm insanlığa gönderildiğini vurgular. Bu bağlamda, Hz. Muhammed'in peygamberliğini sınırlı bir coğrafyaya veya topluluğa atfetmek de küfür kapsamında değerlendirilir. Serahsî, küfür ve tekfir konularını ele alırken, İslam inanç yapısının ameller üzerinden anlaşılmasının önemine dikkat çeker ve bu konularda dikkatli ve bilinçli bir yaklaşımın gerekliliğini vurgular.⁶

İman ve küfür kavramlarını tezahürleri olan ameller üzerinden ele alan Serahsî'ye göre iman, İslam'ın temel inanç esaslarını kalpten kabul etmek ve bu inançları hayatında uygulamak anlamına gelir. İmanın altı şartı; Allah'a, meleklerle, ilahi kitaplara, peygamberlere, ahirete ve kaza-kadere imandır. Küfür ise, bu temel inançlara açıkça karşı çıkmak ve onları reddetmek olarak tanımlanır. Serahsî, iman ve küfürün sınırlarını belirlerken, İslam'ın temel öğretilerine bağlılık ve bu öğretilerin reddedilmesi arasındaki ayrımı net bir şekilde ortaya koyar. Ona göre, iman ve amel ilişkisi, İslam inancının temel bir parçasıdır. İman, Allah'ın varlığına ve İslam'ın temel öğretilerine inanmakla başlar, ancak bu inançların günlük yaşamda uygulanmasıyla tamamlanır. Amel, yani iyi eylemler, imanın bir yansıması olarak görülür. İman, sadece kalpten inanmakla sınırlı değildir; aynı zamanda bu inancın pratikte nasıl yaşanacağını da içerir. İslam'a göre, iman ve amel birbirini tamamlayıcı ve birbirine bağlı iki önemli unsurdur. İman, inançları ifade ederken, amel bu inançların yaşamda nasıl uygulanması gerektiğini gösterir. İslam'ın öğretilerini anlayıp uygulamak, imanın pratik yönünü yaşamak demektir. İman Serahsî, iman ve amelin birbirini tamamlayıcı ve birbirine bağlı olduğunu, imanın amel ile desteklenmesi gerektiğini pratik ameller üzerinden gösterir. Allah'a itaat etmek, iyiliği emretmek ve kötülüğü yasaklamak imanın yaşama yansıması olup İslam'ın öğretilerini takip yaşamayı gerektirir.⁷

Allah, insanı onurlu bir varlık olarak yaratmıştır. İnsan, ilk yaratılıştan itibaren şerefli kılınmış ve kendisine pek çok hak bahşedilmiştir. Bununla birlikte, varlık ve mahiyet açısından insanoğlu, iman ve kullukla yükümlü tutulmuştur. Nitekim Kur'an'da, iman ve amelde üstün olanların Allah ve kul katında onurlarının artacağı, iman etmeyenlerin ise dünya ve ahirette aşağılanacağı belirtilmiştir.⁸ Bu bağlamda İmam Serahsî, iman ve küfür arasında, amel konuları üzerinden yoğunlaşarak küfür, şirk, mürtet, fîsik, iman ve amel gibi konuları ele almıştır. İslam düşünce geleneği içinde fıkıh problemleri üzerinden kelam öğretilerinin de anlaşılmasına katkıda bulunarak, bu iki disiplinin birbirleriyle olan etkileşimini güçlendirmiştir. Biz, İmam Serahsî'nin ele aldığı bu önemli konuları, inanç bakımından insan sınıfları bağlamında şirk, küfür, mümin, fâsık, mürdet arasındaki ayrımları inceleyerek, kelam ilminde iman ve küfür kavramlarının amel pratikleri üzerindeki etkilerini ve yansımalarını ele alacağız.

2. İnanç Bakımından İnsan Tipleri ve amel ilişkileri

İslam inancında, insanların inanç tutumları, müşrik, kâfir, mümin, münafık, fâsık ve mürted gibi farklı kategorilere ayrılmaktadır. Genel olarak bunların belirlenmesinde kişinin Hz. Muhammed'in getirdiklerini kalpten tasdiğ etmesi esas alınmıştır.⁹ İmam Serahsî bu kategorileri-müşrik, kâfir, mümin, münafık, fâsık ve mürted –bireylerin iman

5 Bakara 2/256; Serahsî, *el-Mebsût*, 9/95, 132, 135; 10/1, 16/204.; Bk: Ebü'l-Mu'in Muhammed en Nesefî, *Bahrü'l-Kelâm fi Akâidi Ehli'l-İslam*, thk. veliyuddin Furfür (Şam: Mektebe Dâru'l-Furfür, 1995), 153; Sâbûnî, *el-Bidâye fi Usûli'd-Dîn*, 90; Ebû Hâmid Muhammed el-Gazzâlî, *el-Müstasfâ fi ilmi'l-usûl* (Bulak: 1324), 1/99; Faruk Gün, "İman", *İslam Akaidi*, ed. Yasin Ulutaş (İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları 2023), 36-39.

6 Serahsî, *el-Mebsût*, 16/204; 10/43; 18/253.

7 Serahsî, *el-Mebsût*, 9/135.

8 et-Tin 95/4-6; el-Bakara 2/85; İsa Atçı, "İslam ve Diğer İlahi Dinlerde Varlık Kategorisinde İnsan Onuru" *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD)*, 9 (1) 2022, 213, 214; veysi Ünverdi, "Matüridi'de İnsanın Sorumluluğu", *Usul*, 20/2, 2020, 48.

9 İmanın semantik analizi ve iman dışı gruplar hakkında bakınız: Mustafa Ünverdi, *Ahlaki Davranış ve Ebedi Kurtuluş İlişkisi*, (Ankara: Araş-

ve küfürle olan ilişkileri üzerinden ele alır ve kategoriler, İslam inancında bireyler hakkında verilen hukuki kararları doğrudan etkiler. İmam Serahsî, bu kategorilerin her birinin, İslam toplumundaki bireylerin hukuki statüsünü ve sosyal ilişkilerini nasıl etkilediğini detaylı bir şekilde açıklar. Özellikle, bireylerin iman ve küfürle olan ilişkileri, İslam hukukunun temel prensipleri çerçevesinde değerlendirilir ve bu değerlendirme, bireylerin toplum içindeki yerini ve haklarını belirlemede önemli bir rol oynar.¹⁰

İmam Serahsî'nin el-Mebsût eserinde inanç ve amel arasındaki ilişki, İslam inancının temel bir unsuru olarak ele alınır. İnanç kategorilerinin hukuki sonuçları, bireylerin amelleriyle yakından ilişkilidir. İmam Serahsî, mümini, inancını samimi bir şekilde yaşayan ve bu inancı amelleriyle teyit eden kişi olarak değerlendirir. Buna karşılık, münafik ve fâsık gibi kategoriler, inanç ve amel arasındaki uyumsuzluğu temsil eder. İmam Serahsî, bu kategorilerin her birinin, İslam hukukundaki yeri ve önemi üzerinde durur ve bu kategorilerin, bireylerin toplum içindeki statüsünü ve haklarını nasıl etkilediğini açıklar. Özellikle, mürtedlik gibi ağır hukuki sonuçları olan kategoriler, İmam Serahsî'nin eserlerinde dikkatle incelenir ve bu kategorilerin, İslam toplumunun bütünlüğü ve düzeni üzerindeki etkileri vurgulanır.¹¹

İmam Serahsî, inanç ve amel arasındaki ilişkinin, İslam'ın temel prensipleri ve kelamın inançsal çerçevesi içinde nasıl ele alındığını detaylı bir şekilde ortaya koyar. Bu yaklaşım, İslam hukukunun ve kelam ilminin, bireylerin inançsal duruşlarını ve bu duruşların pratikteki yansımalarını nasıl değerlendirdiğini gösterir. İmam Serahsî'nin bu konulardaki görüşleri, İslam hukukunun ve inanç yapısının karmaşık ve katmanlı doğasını yansıtırken, aynı zamanda bu hukuk sisteminin toplumsal ve dini normları nasıl şekillendirdiğini de açıkça ortaya koyar. İmam Serahsî'nin inanç kategorileri ve bu kategorilerin amel ile ilişkisine dair görüşleri, İslam hukuku ve inanç yapısının anlaşılmasında önemli bir kaynak olarak değerlendirilir. Bu çerçevede, İmam Serahsî'nin İslam inancındaki insanların inanç tutumlarına yönelik analizleri, müşrik, kâfir, mümin, fâsık ve mürted gibi kategorileri kapsar. Bu kategoriler, bireylerin iman ve küfürle olan ilişkilerini, inançlarını ve bu inançların pratikteki yansımalarını temel alarak şekillenir. İmam Serahsî'nin bu konulardaki yaklaşımı, iman ve küfür sınırları içinde amel-inanç ilişkisine odaklanır ve bu ilişkinin İslam hukuku ve inanç yapısı üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde inceler.

2.1 İman ve Küfür Sınırında İmam Serahsî'ye Göre Müşrikler

Müşrikler, İslam'ın temel tevhid ilkesine aykırı davranarak Allah'a ortak koşan kişilerdir. Kur'an'da müşrikler, Allah'ın birliğini inkâr eden ve böylece İslam'ın temel inançlarına karşı duran kişiler olarak betimlenir. Bu tanım, müşriklerin İslam teolojisinde kritik bir konuma sahip olmalarının nedenidir. İslam toplumunun dışında kalan müşrikler, İslam'ın koruması dışında yer alırlar. Ancak, İmam Serahsî, müşriklerin İslam'a dönüş potansiyelini de göz önünde bulundurarak, İslam'a döndüklerinde topluma entegre olabileceklerini ve İslam'ın adalet ve merhamet ilkeleri çerçevesinde muamele görebileceklerini belirtir.¹²

İmam Serahsî'nin müşriklerle ilgili yaklaşımı, onların İslam'a girmeyi reddetmeleri ve İslamiyet'e karşı saldırgan bir tutum sergilemeleri durumunda cihadın gerekliliğini vurgular. İmam Serahsî'ye göre cihad, Müslümanların dinlerini savunma ve yayma görevlerinin bir parçasıdır. Cihadın temel amacı, İslam'ın öğretilerini yaymak ve zulme uğrayan Müslümanları korumaktır¹³. Bu bağlamda, cihadın sadece fiziksel bir savaş anlamına gelmediği, aynı zamanda dini inançları koruma ve yayma çabası olarak da anlaşılması gerektiği vurgulanır. Serahsî, cihadı "kıyamete kadar sürecek olan bir farz" olarak tanımlar ve Hz. Resulullah'ın "Cihad, Allah'ın beni Peygamber olarak gönderdiği günden, ümmetinden son bir grubun Deccal ile savaşmasına dek sürecektir"¹⁴ sözüyle, cihadın sürekli ve devam eden bir yükümlülük olduğunu belirtir ve şu rivayete yer verir «Kıyametin hemen öncesinde peygamber olarak gönderildim. Rızkım mızrağımın gölgesinde kılındı. Zillet ve aşağılanma bana karşı gelenlere verildi. Kim bir topluluğa benzerse, o da onlardandır.»¹⁵ Süfyan b. Uyeyne'nin yorumuna göre, Allah'ın Peygamber'i dört kılıçla göndermiştir: 1) Kendisinin puta tapanlarla savaştığı kılıç, 2) Hz. Ebû Bekir'in dinden çıkanlarla savaştığı kılıç, 3) Hz. Ömer'in Mecusilerle

tırma Yayınları, 2015), 61-89. Bkz. Kılavuz, Ahmet Saim. "İman", *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, ed. İbrahim Kâfi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2006, 333-339.

10 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/89-90; 2/304; 15/193.

11 Serahsî, *el-Mebsût*, 8/228, 243; 10/230.

12 Serahsî, *el-Mebsût*, 10/4

13 Serahsî, *el-Mebsût*, 9/132; Ayrıca cihadın gerekliliği için bakınız: Bayram Kanarya, Cihad Nedir

Ne Değildir? "Hadislerde Cihad Nedir Ne Değildir?", (Ankara: Fecr Yayınları, 2019), 61-98.

14 İbn Ebi Şeybe, Musannef, 4/216; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 11/50.

15 Ebu Davud, Cihad 33; Beyhaki, es-Sünenü'l-Kübra, 9/156.

ve Ehl-i kitapla savaştığı kılıç, 4) Hz. Ali'nin yanlış yorumlar yaparak dinden çıkanlarla, verdiği sözü tutmayanlarla, adaletten ayrılanlarla savaştığı kılıç. Bu dört kılıç, müşriklerle ve diğer dini sapmalara karşı mücadelede İslam'ın farklı yaklaşımlarını temsil eder.¹⁶ İmam Serahsi'nin görüşleri bu çerçevede değerlendirildiğinde, müşriklerle mücadele, İslam'ın temel prensiplerini koruma ve yayma, adaletsizlik ve zulme karşı durma ve dini sapmalara karşı mücadele etme anlamına gelir. Bu, sadece fiziksel bir savaş değil, aynı zamanda dini ve ahlaki değerleri koruma ve yayma çabası olarak da görülmelidir. Bu açıklamalar ışığında, Serahsi'ye göre müşriklere karşı yapılacak cihad, İslam'ın temel prensiplerini koruma ve yayma, adaletsizlik ve zulme karşı durma ve dini sapmalara karşı mücadele etme anlamına gelir.¹⁷ Bu bağlamda Cihad, ilk olarak müşriklerin hak dine davet edilmesiyle başlar ve müşriklerin tutumlarına göre farklı yaklaşımlar benimsenir. Müşrikler İslam'a düşmanca bir tutum sergileyip Müslümanlara zulmederlerse, cihad savunma amaçlı olarak yapılır. Serahsi, cihadın sadece yetkili İslam liderleri tarafından ilan edilmesi gerektiğini ve her zaman barış ve adalet ilkelerine uygun hareketle yapılması gerektiğini vurgular. Böylece, cihad, İslam'ın yayılması ve korunması için son çare olarak görülür ve gereksiz şiddetten kaçınılması esastır.

2.2. İman ve Küfür Sınırında İmam Serahsi'ye Göre Kâfirler

Kâfir terim olarak İslam inancına göre Allah'ın varlığını ve Hz. Peygamber'in mesajını inkâr eden kişiler için kullanılır. Bu tanım, İslam'ın inanç sistemi ve toplumsal normlarını anlamada kritik bir role sahiptir. Küfür, dinin temel esaslarından birini veya tamamını reddetmek olarak tanımlanır ve bu, İslam inancının temel prensiplerini anlamada önemli bir yönüdür.¹⁸

İmam Serahsi ve diğer alimler, iman ve küfür arasındaki sınırı da detaylı bir şekilde ele alırlar. Ehl-i Sünnet görüşüne göre, iman "kalp ile tasdik ve dil ile ikrar" şeklinde tanımlanır.¹⁹ Bu tanımda, imanın temel sınırı kalbin tasdikidir. Ancak, kalbin tasdiki gizli olduğundan, dış vurulan ameller, kalpteki imanın varlığının bir işareti olarak kabul edilir. İmam Serahsi, bir kişinin dış vurduğu İslam inancının, onun toplum içindeki muamelesini belirlediğini vurgular. Bu, şeriatın zahire bakışı ve ikrara göre işlem yapması prensibine dayanır. Ancak bu yaklaşım, bireyin içsel inancının dış vurumunun gerçekliğini sorgulamaya açık bir kapı bırakır. Kalpten inanmadığı halde inandığını söyleyen bir kişi (münafık), bu dünyada Müslüman gibi işleme tabi tutulur, çünkü kalbindeki inancı yalnızca Allah tarafından bilinebilir. Bu durum, İslam hukukunun içsel inanç ve dışsal ifade arasındaki çelişkili ilişkiyi nasıl ele aldığını gösterir.²⁰

İmam Serahsi, tekfirin özellikle cahil ve yetkili olmayan kimseler tarafından suistimal edilebileceğini ve toplum için ağır sonuçlar doğurabileceğini belirtir.²¹ Bize göre de tekfir ve mürtedlik hakkında hüküm vermek devlet otoritesi tarafından görevlendirilmiş elinde mutlak yetki bulunan ve bu görevle vaizfelendirilmiş ilmi bilgiye sahip alimlere bırakılmalıdır. Çünkü bu yaklaşımın kendisi, bireysel özgürlükler ve inanç özgürlüğü ile çatışma potansiyeline sahiptir. Öte taraftan İman ve küfür ilişkisi ameller üzerinden ele alındığında, İslam'ın temel inanç prensiplerini açıklamak ve anlamak için önem arz eder. Bu bağlamda, İslam'da iman ve amel açısından kâfir kavramını ele alacağız. Bu inceleme, ibadet, zekât verme, düşmanlara karşı kâfirlerden yardım alma ve kâfirlerin cenaze yıkama ritüelleri gibi çeşitli uygulamalar üzerinden yapılacaktır.

2.2.1. Kâfir ve İbadet

İslam'da ibadetin geçerliliği, iman ve amel bağlamında incelendiğinde, özellikle bir bireyin kâfirken gerçekleştirdiği abdest ve gusül ritüellerinin Müslüman olduktan sonra durumu, İslami fıkıh ve teoloji alanlarında tartışılan bir konudur. Bu tartışma, İslam'ın çeşitli mezheplerinin yorumları ve uygulamaları arasındaki geniş yelpazeyi ve zenginliği gözler önüne sermektedir. Bu bağlamda, İmam Serahsi'nin bu konudaki görüşleri, Hanefi ve Şafii mezhepleri arasındaki ihtilafı aydınlatıcı bir şekilde ele almakta ve bu ihtilafın kökenlerine ışık tutmaktadır.²²

16 Serahsi, *el-Mebsût*, 10/238.

17 Serahsi, *el-Mebsût*, 10/241; İbn Ebi Şeybe, Musannef, 4/216; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 11/50.

18 Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb el-İsfahânî, "kfir", *el-Müfredât fî garîbi'l-Kur'ân*, nşr. M. Seyyid Kîlânî (Kahire:1381/1961); Karadaş, *Ehl-i Sünnet Akaidi*, 27-29.

19 Ahmed b. Mehmed Mağnisâvî, *Şerh-i Ebi'l Münteha ale'l Fıkhu'l ekber li'l İmam-ı A'zam* (İstanbul: Âsitane, t.y.), 22. Ahmet Saim Kılavuz, *Anahatlarıyla İslam Akaidi*51; Geniş bilgi için bk: Raşit Küçük, "İman" *Temel İslam Ansiklopedisi*, ed. Raşit Küçük (İstanbul: İSAM Yayınları 2019), 4/334.

20 Serahsi, *el-Mebsût*, 9/95, 135; 16/204; Sa'düddin Mes'ud b. Fahriddin et-Taftazânî, *Şerhu'l-Akâid*, nşr. M. Adnân Derviş (Beirut: 1411/1991), 188-189.

21 Serahsi, *el-Mebsût*, 9/95.

22 Serahsi, *el-Mebsût*, 10/98-132; Ahmet Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, 64; Gün, "İman", *İslam Akaidi*, 49.

Hanefî mezhebi, abdest ve guslün esasen bir fiziksel temizlenme olduğunu savunmakta ve bu ibadetlerin niyetten bağımsız olarak fiziksel bir temizlik sağladığını öne sürmektedir.²³ Bu mezhebin yorumuna göre, bir bireyin Müslüman olmadan önce gerçekleştirdiği bu ritüel (örneğin: abdest almak), Müslüman olduktan sonra da geçerliliğini korumaktadır. İmâm Serahsî, bu görüşü destekleyen tarihsel bir rivayete atıfta bulunarak, Hz. Ömer'in Müslüman olmadan önce kız kardeşinden bir Kur'ân sayfasını talep ettiği ve kız kardeşinin bu sayfayı abdest aldıktan sonra ancak ona verdiği şeklindeki rivayeti, Hanefî mezhebinin bu konudaki görüşünü pekiştiren bir örnek olarak sunmaktadır. Diğer yandan, Şafî mezhebi, abdest ve gusül ritüellerinin sadece fiziksel bir temizlenme olmadığını, aynı zamanda manevi bir boyutu olduğunu ve bu manevi boyutun niyetle gerçekleştiğini (müslüman olmadan önce alınan abdestin müslüman olduktan sonra geçerli olmayacağını) vurgulamaktadır. Böylelikle bu mezhebe göre, kâfirin iman etmeden önce gerçekleştirdiği ritüeller geçerli değildir.²⁴ Bu yaklaşım, İslam'da niyetin önemini ve ibadetlerin sadece dışsal bir temizlikten ibaret olmadığını, aynı zamanda içsel bir niyet ve teslimiyeti gerektirdiğini göstermektedir. Bu iki farklı yaklaşım içtihat, İslam teolojisinin inceliğini ve zenginliğini ortaya koymaktadır. Hanefî mezhebinin fiziksel temizliğe odaklanması, İslam'ın pratik ve somut yönlerini vurgularken, Şafî mezhebinin niyetin önemine dikkat çekmesi, ibadetlerin manevi derinliğine işaret etmektedir. Bizce bu iki yaklaşımın tek bir eylemde birleştirilmesi hem maddi hem de manevi açıdan daha bütüncül bir yaklaşım oluşturur. Bu birleşim, bir eylem ve niyetin İslam'ın öngördüğü hedeflere uygun olarak daha iyi yönlendirilmesini sağlayacaktır.

İmâm Serahsî'nin görüşleri ışığında, bir bireyin kâfirken gerçekleştirdiği abdest ve gusül ritüellerinin Müslüman olduktan sonra geçerliliği, İslam'ın farklı yorumlarını ve mezhepler arası ihtilafları gözler önüne serer. Bu tartışma, İslam'ın hem dışsal temizliğe hem de içsel niyete verdiği önemi ve bu iki unsuru nasıl dengede tuttuğunu gösteren bir örnektir. Hanefî ve Şafî mezheplerinin bu konudaki farklı yaklaşımları, İslam'ın çeşitliliğini ve zenginliğini yansıtır. Bu ihtilaf, İslam teolojisinin derinliklerine işaret eder ve bu konuda İmâm Serahsî'nin bu önemli farka işaret etmesi dikkate değerdir.

2.2.2. Kâfire Zekât

Zekât, İslam'ın beş temel şartından biri olarak, Müslümanların mali sorumlulukları arasında yer alır ve toplumsal adaletin sağlanması, ekonomik dengenin korunması ve ihtiyaç sahiplerine yardım etme amacını taşır. Bu ibadetin uygulaması, İslam alimleri arasında farklı yorumlara konu olmuştur, özellikle kâfir olarak adlandırılan gayri müslimlere zekât verilip verilemeyeceği konusu, tarihsel ve fıkhi bağlamda önemli bir tartışma alanıdır.²⁵

Hanefî mezhebinin önde gelen imâmlarından Züfer, zimmi olarak adlandırılan Müslüman olmayan tebaaya zekât verilebileceğini savunurken, diğer Hanefî imâmları bu görüşe katılmamaktadır. İmâm Serahsî, bu farklılığın zekâtın amacı, kime verilmesi gerektiği ve zekâtın toplumsal işlevi hakkındaki farklı yorumlardan kaynaklandığını belirtir. İmâm Züfer'e göre, zekâtın temel amacı, ibadet yoluyla muhtaç olan fakirin ihtiyacını gidermektir ve bu amacın zimmiye zekât verilerek de hasıl olabileceği görüşündedir. Buna karşılık, İmâm Serahsî ve diğer Hanefî imâmları, zekâtın sadece Müslüman toplumu için olduğunu "Zekâtı onların zenginlerinden al, fakirlerine ver."²⁶ hadîsine dayanarak kâfire zekât verilemeyeceğini savunmuşlardır. Bu hadîse göre zekât hangi toplumun zenginlerinden alınmışsa, o toplumun fakirlerine verilir ve bu toplum Müslümanlardır.

Serahsî'nin zekât konusundaki analizleri, İslam'ın ekonomik adalet ve toplumsal dayanışma prensiplerinin iman ve küfür bağlamında nasıl yorumlandığını ortaya koymaktadır.²⁷ Zekâtın temel amacı ihtiyaç sahiplerine yardım etmek olmakla beraber bu yardım Müslüman olmayan zimmi tebaaya da uzanabilir. Öte yandan zekâtın, toplanmış olduğu Müslüman toplumun fakirlerine yönlendirilmesi gerekmektedir. Böylelikle Serahsî bu iki farklı yaklaşımı rivayet etmekle, zekâtın sadece bir dini ibadet olmanın ötesinde, sosyal adaleti gerçekleştirme ve toplumsal dayanışmayı teşvik etme işlevini de gözler önüne sermiştir. İmâm Serahsî'nin bu tespitleri, İslam'ın hem aynı toplumda yaşayan Müslümanları hem de yoksul ve muhtaç gayri müslimleri koruma amacını gösterirken, aynı zamanda içsel niyetin ve inancın önceliğini dengeli bir şekilde ele alır ve İslam'ın bu iki unsuru nasıl dengede tuttuğunu gösteren önemli bir örnektir. Bize göre bütün bunlarla birlikte günümüzde sosyal adaletsizlikten gelen öfkeye karşı meydana gelen din aleyhtarlığı ve hatta dinsizlik zekatla aşılabilecek önemli bir konudur. Malının zekatını veren kişi malını, canını, neslini, aklını ve dinini korumuş olur. Bu görev her toplumun yöneticilerine ve mesüliyet sahiplerine farzdır. Toplum onlara emanettir. Günümüzde enflasyonun yaşandığı yerlerde bu zekâtın mallar üzerinden dağıtılması ve ön-

23 İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr* (Kahire:1386/1966), 1/90-115.

24 Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs eş-Şafîî, *el-Üm* (Beyrut: 1403/1983), 8/580.

25 Buhari, Zekât, 1; Müslim, "İman", 29.

26 Ebu Davud, Zekât, 4; Tirmizi, Zekât, 6.

27 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/304.

celikle müslümanların ve her bölgenin kendi fakirlerinin tercih edilmeleri evladır. Zekât, din ile günlük yaşam arasında inançsal bir köprü görevi görür ve bu rolü günümüzde daha da önem kazanmaktadır. Bu, zekâtın sadece ekonomik bir yükümlülük olmanın ötesinde, toplumsal dayanışma ve adaleti pekiştiren i'tikadî bir dini pratik olduğunu gösterir.

2.2.3. Düşmana Karşı Kâfirlerden Yardım Almak

Serahsî eseri el-Mebsût'ta savaşın ve cihadın fikhî ve itikadî boyutlarını kapsamlı bir şekilde ele alır. Özellikle, düşmana karşı savaşırken gayri müslimlerden, yani zimmîlerden yardım almanın meşruiyeti üzerine yaptığı analizler, İslam alimleri arasında farklı görüşlerin varlığını gösterir. Bu konuda İmâm Serahsî, hadîsler ve rivayetlerle desteklenen detaylı bir çerçeve sunar. Bu çerçevede, ehl-i tevhidin müşriklerle savaşırken zimmet altındaki gayrimüslimlerden yardım almasının doğruluğu veya yanlışlığı, farklı İslam alimlerinin farklı yaklaşımlarına neden olmuştur.²⁸

İmâm Serahsî, ehl-i tevhid olarak müşriklerle savaşırken zimmîlerden yardım almanın fikhî ve itikadî boyutunu, İbn Abbâs'tan nakledilen bir rivayetten alır. Hz. Peygamber'in Kurayza oğullarına karşı, Kaynuka oğullarının desteğini aldığı ancak onlara ganimetten pay vermediği örneğini, Müslümanların müşriklerle karşı savaşırken zimmet vatandaşlarının desteğini almalarında bir sakınca olmadığına dair bir delil olarak sunar. Ancak, bazı alimler bu durumu mekruh olarak görmüşlerdir. Onlara göre, Allah'a ortak koşanların yaptıkları cihad sayılmaz ve cihad olmayan bir şeyin cihada karıştırılması doğru değildir. Bu görüşlerini desteklemek için Bedir gazvesinde iki müşrikin Hz. Resulullah ile savaşa katıldığı ancak Resulullah'ın "Dinimiz üzere olmayan kimse bizimle cihada çıkmasın"²⁹ buyurduğu rivayetini öne sürerler. Hanefî mezhebine göre, düşmana karşı gayri müslimlerden yararlanmak, düşmana daha çok öfke ve nefret getirir. Bu, düşmana köpekleri salmak gibidir. Resulullah'ın onları götürmemekte ısrar etmesinin sebebi, onların Müslüman olacaklarını bilmeleridir. Nitekim hadîste "Bunun üzerine Müslüman oldular" denilmiştir. Bedir savaşında Müslümanların sayıca az olmaları nedeniyle, onların ihanet edeceğinden korkulduğu belirtilmiştir. Allah Teala, "Siz azken Allah size Bedir'de yardım etti"³⁰ buyurmuştur. Eğer devlet başkanı herhangi bir ihanetten endişe duyarsa, onların desteğini istemek ve onların Müslümanların arasına girmelerine izin vermek doğru değildir. Dahhak'ın rivayet ettiği hadîsin yorumu da budur. Resulullah (s.a.v), Uhud gazvesi için Medine'den ayrılırken büyük bir birlik gördü. "Onlar kim?" diye sorduğunda, "Falanca oğullarından Yahudilerdir" yanıtını aldı. Bunun üzerine Hz. Peygamber "Kâfirlerden yardım almayız"³¹ buyurdu. Bazı rivayetlere göre, zimmet vatandaşları kendilerini üstün görmekte ve Müslümanların sancağı altında savaşmamaktadırlar. Hanefî mezhebine göre, eğer Müslümanlar kendi sancağı altında savaşmayı kabul ederlerse onlardan yararlanılabilir. Ancak eğer kendi sancağı altında toplanırlarsa, onlardan yardım istenmemelidir. Hz. Peygamber tarafından nakledilen "Müşriklerin ateşiyle aydınlanmayın!"³² ifadesinin yorumu da bu şekildedir. Ayrıca Hz. Peygamber "Ben, müşriklerle birlikte olan her Müslümandan uzağım." demiştir. İmâm Serahsî'ye göre bu sözle Hz. Peygamber müşriklerin sancağı altında savaşan Müslümanları kastetmiştir.³³

İmâm Serahsî'nin el-Mebsût adlı eserinde zimmîlerin Müslümanlarla olan ilişkisinin fikhî ve itikadî boyutlarına dair bir perspektif sunulmaktadır. Bu perspektif, İslam'ın merkezi prensipleri olan tevhit inancı ve cihad anlayışını temel almaktadır. Cihat tevhit inancı çerçevesinde icra edilmeli ve zimmîlerin de bu sürece katkıda bulunmaları, kendi inançsal değerlerini koruyarak, ahlaki ve dini bir uyumluluk içinde olmaları gerekmektedir.³⁴ Bu bağlamda bize göre Müslümanların, zimmîlerle olan ilişkilerini stratejik bir perspektiften değerlendirilmeleri, hem İslam'ın genel prensiplerine sadık kalmak hem de birlikte toplumsal yaşamı desteklemek için elzemdir. İmâm Serahsî'nin bu konudaki analizi, savaşın sadece fiziksel bir çatışma olmadığını, aynı zamanda itikadî bir boyutu da olduğunu göstermektedir.

2.3.4. Kâfirin Yıkanması

İslam, hayatın her yönünü kapsayan geniş bir öğretiyi yelpazesi sunarak, ölüm sonrasında uygulanan ritüelleri Müslüman ve gayri müslimler için sosyo-kültürel dinamiklerle iç içe geçmiş bir inanç sistemi sunar.

28 Bu görüşe hilaf olarak Ömer Nasûhî Bilmen, "Müslümanlar, kendileri için bir maslahat mevcut olduğu takdirde, gayrimüslimlerin kendi aralarında yaptıkları savaşlarda iki taraftan birine yardım edebilirler" Ömer Nasûhî Bilmen, *Hukuku İslâmiye ve İstulâhatı Fıkhiyye Kâmusu* (İstanbul: Bilmen Yayınları, 1976), 3/ 336. Ebu Davud, K. Cihâd, 2386.

29 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 111/454; Taberânî, *el-Mu'cemü'l-kebir*, nşr. Hamdî Abdülmecîd es-Selefî (Kahire, ts.), 4/223; Hâkim, *Müstedrek*, 11/132.

30 Al-i İmran 3/123.

31 Hâkim, *Müstedrek*, 11/132; Heysemi, *Mecmau'z-zevaid*, 5/550; Serahsî, el-Mebsût, 10/43.

32 Nesai, "Zinet" 51; Beyhaki, *es-Sünenü'l-Kübra*, 10/127

33 Serahsî, *el-Mebsût*, 10/43-44.

34 Serahsî, *el-Mebsût*, 10/230.

İmam Serahsî'ye göre ölümden sonra kişiye uygulanan cenaze işlemleri iman ve küfür bağlamında değişiklik göstermektedir. Bunu Müslüman olmayanların vefatı sonrası uygulanacak ritüeller üzerinden özgün örneklerle açıklar. Ebû Talip'in ölümünde Hz. Ali'nin Hz. Peygamber'e "Sapkın amca ölmüştür." demesi ve buna karşılık Hz. Peygamber'in "Git onu yıka, kefenle ve göm! Bana gelinceye kadar da hiçbir şey konuşma." şeklindeki talimatı,³⁵ Serahsî'nin yaklaşımını somutlaştırır. Benzer bir durum, Said b. Cübeyr tarafından nakledilen İbn Abbâs'ın, "Annem Hristiyan olarak öldü, ne yapayım?" sorusuna verilen "Onu yıka, kefenle ve göm." cevabında da görülür. Haris b. Ebû Rabia'nın Hristiyan annesinin cenazesine sahabilerle katılması, bu konudaki uygulamaların çeşitliliğini gösterir. Ona göre, kâfirlerin cenaze yıkama ritüelleri, üzerine su dökülerek pisliklerin temizlenmesi şeklinde gerçekleştirilir.³⁶ Müslümanlara yapıldığı gibi namaz abdesti alınmaz, zira onlar hayatları boyunca abdest almamışlardı. Serahsî yine Müslüman kâfir akrabalık ilişkileri içerisinde Müslüman bir çocuğun vefatında, eğer çocuğun babası kâfirse, babanın cenaze işlemlerini üstlenmesinin uygun olmadığını vurgular. Bu, bir Yahudi'nin ölüm anında Hz. Resulullah'a iman etmesi ve Hz. Peygamber'in "Kardeşinizin işlerini siz üstlenin." şeklindeki talimatıyla paralellik gösterir.³⁷ Serahsî'nin bu görüşleri, inanç farklılıklarının cenaze ritüelleri üzerindeki etkisini ve bu ritüellerin toplumsal uyum açısından önemini vurgular. Ayrıca, Müslüman toplulukların ölü bireyleri ile kâfir olarak adlandırılan toplulukların ölü bireyleri bir araya geldiğinde, ölenlerin çoğunluğuna göre hareket edilmesi gerektiğini belirterek, İslami ritüellerin uygulanmasında toplumsal çoğunluğun inanç yapısının dikkate alınmasının gerekliliğine işaret eder. Bu yaklaşım, İslam toplumlarında ölüm ve cenaze işlemlerinin, toplumsal yapının ve inanç çeşitliliğinin dikkate alınarak yürütülmesinin önemini ortaya koyar.

İmâm Serahsî, kâfirin Müslüman çocuğun kabrine girmesinin dahi mekruh olduğunu belirtir. Gerekçe olarak "kâfirin olduğu yere gazap ve lanet iner" hadisine yer verir.³⁸ Müslüman'ın kabrinin bu durumdan korunması gerektiğini ifade eder. Müslüman'ın kabrine, İslam'ın sünneti üzerine koymak için Müslümanların girmesi gerektiğini vurgular. İslam'da inanç ve yaşam tarzının uyumunu vurgulamakta ve ölüm sonrası ritüellerin toplumsal ve dini açıdan taşıdığı derin anlamı ön plana çıkarmaktadır. Bu bağlamda bize göre İslam inancında, ölüm sonrası ritüeller ve mezarlık uygulamaları, sadece fiziksel bir gömme işlemi olmanın ötesinde, dini ve toplumsal değerlerin bir yansıması olarak ele alınır. Öte taraftan farklı inançlara ait mezarlıkların birbirine karışması, İslam'ın inanç birliği ve dünya yaşamındaki bir yansıması olarak kabul edilemez. Bu durum ölüm sonrası hayata dair İslami inançların bir uzantısı olarak görülür ve kabir hayatının, dünya hayatındaki inançsal ayrımların bir yansıması olarak ele alınması gerektiğine işaret eder.

2.3. Müminler ve Fısk Durumu

Mümin, Kur'an'da farklı ayetlerde çeşitli biçimlerde geçen ve İslam inancının temel taşlarını yansıtan bir kavramdır. Mümin, temelde iman etmekle tanımlanır; bu, İslam'ın temel inanç esaslarına gönülden bağlılık anlamına gelir. Müminler, Allah'a güvenen, namazlarını düzenli ve doğru bir şekilde kılan, oruç tutan, zekât vererek infakta bulunan, iyiliği teşvik edip kötülükten kaçınan, boş işlerden uzak duran, cihad etme sorumluluğunu taşıyan, cana kıymayan, iffetli, güvenilir, Allah'tan sakınan ve müminleri dost edinen kişilerdir. Ayrıca, sıkıntılara sabır gösteren, tevbe edip af dileyen, sözünde duran, Allah'ı sıkça anan, ara bulan ve sâlih amellerde bulunan kişiler olarak tanımlanırlar. Kur'an'da müminler, "Müslüman", "Sâlih amel", "Takvâ" (Allah'tan sakınma), "İslah", "Sabır" ve "Zakir" gibi kavramlarla da özdeşleştirilerek, bu özelliklerin müminin karakteristik nitelikleri olduğu vurgulanır. Bu çerçevede, mümin olmak sadece inançla sınırlı kalmayıp, ahlaki ve toplumsal sorumlulukları da içeren, dinamik ve etkin bir yaşam tarzını ifade eder.³⁹

İslam literatüründe dinin emir ve yasaklarına aykırı davranışları tanımlamak için "fâsık" terimi kullanılır. Bu kavram İslam inancında ve kelam ilminde fâsıklığın tanımı, sınırları ve toplumdaki yerine dair derinlemesine dair tartışmaları beraberinde getirir. Etimolojik olarak "fâsık", Arapça kökenli bir terim olup İslam literatüründe genellikle "günahkâr" ya da "isyan eden" anlamında kullanılır. Fâsık, İslam'ın emirlerine ve yasaklarına karşı gelerek büyük günah işleyen, dinin öğrettikleri dışına çıkan ya da toplumun kabul ettiği ahlaki değerlere aykırı davranan ve genellikle "günahkâr" ya da "isyan eden" anlamında kullanılır. İslam'ın emirlerine ve yasaklarına karşı gelerek büyük günah işleyen, dinin öğrettikleri dışına çıkan ya da toplumun kabul ettiği ahlaki değerlere aykırı davranan fâsıkların toplum içindeki yerleri, hakları, sorumlulukları ve bu kişilere dinde nasıl muamele edilmesi gerektiği gibi konular

35 Bedrüddîn Mahmûd b. Ahmed b. Mûsâ b. Ahmed el-Aynî, *Umdetü'l-karî fi şerhi Sahîhi'l-Buhârî* (Kahire:1392/1972), 8/193.

36 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/89; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/416.

37 Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 1/416.

38 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/90; Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11127; İbn Mace, *Cenaiz*, 38; Tirmizi *Cenaiz*, 54; Hâkim, *Müstedrek*, 1/520.

39 Bakara 2/3; Al-i İmran 3/28, 3/110, 3/124, 3/139; Nisa 4/92, 4/94, 4/144; Maide 5/57, 5/88, Araf 7/85; 8/1, 8/2, 8/74; Tevbe 9/71, 9/111-112; Taha 20/75-76, 20/112; Neml 27/2-3; Nur 24/30-31; Ahzab 33/23, 33/35; Hucurat 49/10; Nuh 71/28, Mü'minun 23/3.

İslam alimleri tarafından detaylı bir şekilde ele almıştır.⁴⁰

Kelam ilminde, büyük günah işleyenlerin/fâsıkların iman durumu üzerine farklı görüşler ortaya konmuştur. Mu'tezile ekolü, büyük günah işleyenlerin ne mümin ne de kâfir olduğunu savunur. Mu'tezile'ye göre, büyük günah işleyen kişi, yani fâsık, tam anlamıyla bir mümin olarak kabul edilmez, ancak inkâr etmediği sürece bir kâfir de sayılmaz. Bu, iman ile küfür arasında bir ara durum olarak tanımlanır ve "el-menziletu beyne'l-menziletayn" yani "iki durum arasındaki menzil" olarak adlandırılır. Öte yandan, Hâricîler, fâsıklığı çok daha katı bir şekilde yorumlarlar. Onlara göre, fâsık olan kişi, işlediği günahın derecesine bakılmaksızın kâfir olarak kabul edilir. Hâricîlerin bu görüşü, günahkâr bir bireyin toplum içindeki dini statüsüne dair Mu'tezile'nin yaklaşımından önemli ölçüde farklılık gösterir.⁴¹

Eş'arî ve Mâtürîdî ekolleri ise bu bireyleri mümin olarak kabul eder, ancak fâsık sıfatıyla nitelendirirler. Eş'arî ve Mâtürîdî ekolleri, İslam inancı ile ilgili bazı temel meselelere farklı yaklaşımlar sergilemektedir. Özellikle, İslam'ın temel inanç esaslarını kabul edip, ancak bazı dini yükümlülükleri yerine getirmekte ihmalkâr davranan bireylerin statüsü konusunda bu iki ekol, ortak bir görüşe sahiptir. Eş'arî ve Mâtürîdî ekolleri, söz konusu bireyleri imanlarından ötürü mümin olarak kabul ederken, aynı zamanda dini yükümlülüklerini ihmal ettikleri için onları 'fâsık' olarak nitelendirirler. Bu yaklaşım, İslam inancında iman ve amel arasındaki ilişkiyi yansıtan ve dini sorumlulukların yerine getirilmesinin önemini vurgulayan bir perspektif sunar. Bu ekoller, "imanın kalpteki tasdiki ile dil ile ikrarını esas alırken, amellerin ihmalinin imanın varlığını ortadan kaldırmadığını, ancak kişinin dini ahlaki durumunu etkilediğini" belirtirler. Bu anlayış, İslam inancı ve ahlakı bağlamında, iman ile amel arasındaki dengeyi ve bu iki unsuru birbirinden ayıran ince çizgiyi anlamamız açısından önemlidir. Eş'arî ve Mâtürîdî ekollerinin bu yaklaşımı, İslam düşüncesinin zenginliğini ve çeşitliliğini gözler önüne sererken, aynı zamanda İslam toplumlarında bireylerin dini yaşantılarına dair daha kapsayıcı bir bakış açısı sunar.⁴²

İmam Serahsî'nin bakış açısına göre, müminin fâsıklık durumunun hükmü İslam inanç yapısının uygulama alanındaki çeşitliliğini gözler önüne serer. Serahsî, "İman, günah işleme sebebiyle eksilmez ve ameller imanın parçaları değildir" görüşünü benimser. Bu, Hanefî mezhebinin temel prensiplerinden biridir ve İslam inancının ameller üzerinden dinamik yapısını yansıtır. İmam Serahsî'ye göre Şafî mezhebi «Ameli imanın bir parçası olarak görür ve fâsıkların şahitliğini geçersiz kabul eder." Bu yaklaşım, imanın sadece inançsal bir boyutu olmadığını, aynı zamanda ameli (eylemsel) bir boyutu da olduğunu vurgular. Şafî alimleri, "şahitlik, nikahın yapıldığını ortaya koymak ve inkâr nedeniyle doğabilecek eksikliklerden korunmak içindir" diyerek, şahitliğin güvenilirlik ve adalet üzerine kurulu olduğunu belirtirler.⁴³ Bu bakış açısı, İslam teolojisinin sadece teorik değil, aynı zamanda pratik ve toplumsal sonuçları olan bir yapıya sahip olduğunu gösterir.

İmam Serahsî'nin fâsıklık konusundaki analizleri, İslam inanç sisteminde iman ve küfür arasındaki hassas sınırları aydınlatmaktadır. Bu bağlamda, Serahsî'nin yer verdiği "günah olanı yapmayı adamak, fâsıkların tanıklığı, bilerek haksız hüküm vermek, fasığın imâmeti, isyancılar ve Hâricîler hakkındaki hükümler ve fasığın cenaze namazı gibi konuları bireylerin sosyal ve dini yaşamları üzerindeki etkileri bağlamında ele alarak kelam ilmindeki iman ile küfür arasındaki hassas ayrımı ameller üzerinden nasıl ele aldığını anlamaya çalışacağız.

2.4. Fıskla İlgili Uygulamalar

2.4.1. Günah Olanı Yapmayı Adamak

İmâm Serahsî, İslam inancında adak ve yeminin önemini, bunların Müslümanların Allah'a olan bağlılıklarını ve manevi taahhütlerini ifade etme biçimleri üzerinden ele alır. Arapça'da "nezir" olarak adlandırılan adak, bir Müslüman'ın Allah'a karşı yerine getirmeyi taahhüt ettiği ibadetlerin bir parçasıdır. Serahsî, Kur'an ve Hadislerde adakların yerine getirilmesinin vurgulandığını belirterek, bu taahhütlerin sadece söz değil, aynı zamanda Allah'a karşı bir borç olarak görülmesi gerektiğini ifade eder. Bu bağlamda, adakların yerine getirilmesi, kişinin manevi gelişimi ve

40 Arapça kökenli bir kelime olan fasık ve fasıklık, büyük günah işlemek olarak tanımlanabilir. Fasık terim olarak İslam'ın emir ve yasaklarına uymayan, haram işleyen, günahkâr ve ahlaki değerlere aykırı hareket eden kişi anlamına gelir. Fasıklık, kişinin dini hükümlere karşı gelmesi ve bu hükümleri ihlal etmesi durumudur. Fasık kişi, İslam toplumunda güvenilirlikten düşmüş ve tanıklığı kabul edilmeyen bir kişi olarak görülür. Şevki Yavuz, "Fasık", Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi (İstanbul: TDV Yayınları, 1995),12/202. İsfahani, Müfredat, 2 /331; Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve ihtilâfü'l-musallîn*, nşr. H. Ritter (Wiesbaden:1382/1963), 119.

41 Şehristânî, el-Milel ve'n-Nihal, 1/47-48; Hüseyin Hansu, *Mutezile ve Hadis*, (Ankara: Otto Yay., 2012),291; veysi Ünverdi, "Mutezile'nin İnanç Sistemi; Usul-i Hamse/Beş İlk eve Arka Planı", *Artuklu Akademi Dergisi*, 4/2, 2017, 11-15.

42 Ebû Mansûr Muhammed el-Mâtürîdî, *Kitâbü'l-Tevhîd*, nşr. Fethullah Huleyf (Beyrut :1970), 334, 353; Eş'arî, *Makâlât* (Ritter), 141, 269.

43 Serahsî, *el-Mebsût*, 8/204; 7/37.

Allah'a olan bağlılığını gösteren önemli bir unsurdur.⁴⁴

Serahsî, günah teşkil eden eylemlerle ilgili adaklar konusunda, bu tür adakların İslam'ın temel prensiplerine aykırı olduğunu ve dolayısıyla geçersiz kabul edilmesi gerektiğini vurgular. Ona göre, günah içeren bir eylemi taahhüt eden bir adak, İslami ahlakın temel değerleriyle çelişir. Bu durum, günah içeren bir eylem için yapılan adakların geçerlilik kazanmadığını söyler. Bu, iman ve küfür bağlamında, inancın amel üzerindeki etkisini vurgulayan bir yaklaşımdır; zira günahkar eylemler, iman gerektirdiği ahlaki değerlerle çatışır. Serahsî, günah içeren eylemlerle ilgili adakların geçersizliği ve yemin ihlallerinin ciddiyeti üzerine odaklanır. Kur'an'da belirtildiği üzere, Allah'a verilen sözlerin tutulması esastır ve adakların yerine getirilmesi gerekmektedir.⁴⁵ Ancak, Hz. Peygamber'in hadislerinde belirtildiği üzere, Allah'a itaat içeren adakların yerine getirilmesi emredilirken, Allah'a isyan veya mâsiyet içeren adakların yapılmaması, yapılmışsa da bunlara uyulmaması gerektiği vurgulanır.⁴⁶ Bu bağlamda, günah içeren bir eylemle ilgili adakların hükmü, İslam alimleri arasında tartışma konusudur. Örneğin, Şa'bi'ye atfedilen bir rivayete göre, günah içeren bir eylemle ilgili adak yapan kişi için yemin kefareti gerekmez, çünkü günah olan bir şeyin adanması mümkün değildir. Buna karşılık, Ebû Hanîfe, zihar (eşini annesine benzetme) gibi günah sayılan bir eylem için Allah'ın kefareti emrettiğini belirterek, günah içeren eylemler için de kefaretin gerekli olabileceğini savunur. İmâm Muhammed de Ebû Hanîfe'nin bu görüşünü destekler ve "Daha hayırlı olanı yapsın ve yemininin kefareti ödesin." hadisini delil olarak sunar.⁴⁷

Serahsî, bu konuda farklı alimlerin farklı görüşlere sahip olabileceğini kabul ederken, tüm görüşlerin ortak noktasının verilen sözlerin kutsallığı olduğunu vurgular. Müslüman tarafından edilen yemin, sadece sözlü bir taahhütten öte, Allah'a karşı yapılmış manevi bir taahhüttür. Bu nedenle, yeminin ihlali, yalnızca bir anlaşmanın bozulması değil, aynı zamanda Allah'a verilen sözün ihlali olarak değerlendirilmelidir.⁴⁸ Serahsî, yeminin ihlalinin ciddi bir mesele olduğunu ve ihlal durumunda gerekli kefaretin ödenmesi gerektiğini vurgular. Bize göre bu yaklaşım, İslam inancının, bireysel sorumluluk ve manevi taahhütleri önemseyen esnek ve birey odaklı bir yönünü yansıtır. Serahsî'nin bu görüşleri, İslam inancının insan davranışları üzerindeki düzenleyici ve ahlaki etkisini gösterirken, aynı zamanda bireyin kendi inanç ve değerlerine uygun hareket etmesinin önemini de vurgular.

2.4.2. Fâsıkların Tanıklığı

İslam'da şahitlik, adaletin sağlanmasında çok önemli bir role sahiptir ve özellikle zina gibi hassas konularda şahitliğin kabulü veya reddi, toplumun adalet algısını etkileyebilir. Bu, iman ve amel kavramlarıyla yakından ilişkilidir ve bir bireyin dini ve ahlaki duruşunu yansıtır, toplum içindeki güvenilirliğini belirler. Fıkıh ve kelam ilimlerinde, şahitliğin kabul edilebilirliği üzerine tartışmalar genellikle fisk (dini ölçülere aykırı davranış) bağlamında ele alınır.

Hanefî mezhebine göre, fâsık tanıkların iftira cezası alması gerekmez, çünkü onların tanıklığı hüküm verilmesi için kabul edilebilir. Şafîî mezhebine göre ise, fâsık tanıkların tanıklığı kabul edilmez ve bu tanıklar iftira cezası alır. Eğer bir kişi, bir başkasının zina ettiğini iddia eder ve bu iddiayı desteklemek için dört fâsık tanık getirirse, Hanefî mezhebine göre bu kişiye iftira cezası verilmez. Şafîî mezhebine göre ise, bu kişi iftira cezası alır.⁴⁹

Serahsî'ye göre, fâsıkın şahitliği kabul edilmez, ancak bu, fâsığın tanıklığının tamamen geçersiz olduğu anlamına

44 Serahsî, *el-Mebsût*, 7/63. Abdullah b. Mahmûd el-Mevsîlî, *el-İhtiyâr li-Talîlî-Muhtâr*, nşr. Ali Abdülhamîd Ebû'l-Hayr – M. vehbî Süleyman (Beyrut:1419/1998), 4/76-77.

45 en-Nahl, 16/91; el-İsrâ, 17/34.

46 Serahsî, *el-Mebsût*, 8/204, Müslim, Nezir, 8; Buhârî, Eymân, 28.

47 Müslim, Eyman 11, 13; Nesai, Eyman ve'n-Nezair, 16. Yemin kefareti, yemin edip de yeminini bozan kişinin yerine getirmesi gereken dini bir yükümlülüktür. Bu yükümlülük, öncelikle maddi bir yardım şeklinde olup, alternatif olarak oruç tutma ile de yerine getirilebilir. Yemin kefaretinin yerine getirilme yöntemleri sıralı bir biçimde şöyledir: On Fakire Fitre Miktarı Yardımı: İlk olarak, on fakir bireye, her biri için fitre (fitir sadakası) miktarında maddi yardım yapılması gerekir. Bu, yemin kefaretinin yerine getirilmesindeki en yaygın yöntemlerden biridir. Bir fakire on gün boyunca yardım: Alternatif bir yöntem olarak, bir fakire on farklı gün boyunca, her gün fitre miktarında para yardımı yapılabilir. Bu yöntem, yardımın bir kişiye odaklanmasını ve süreklilik arz etmesini sağlar. On yoksulu besleme veya giydirme: Yemin kefaretinin yerine getirmenin bir diğer yolu da on yoksul bireyi sabah ve akşam olmak üzere iki öğün doyurmak ya da onlara giysi sağlamaktır. Bu yöntem, maddi yardımın yanı sıra, ihtiyaç sahiplerinin temel ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik bir yaklaşımı temsil eder. Üç gün oruç tutma: Yukarıdaki maddi yardım yöntemlerinden herhangi birini yerine getiremeyenler için son çare olarak, aralıksız üç gün oruç tutulması gerekir. Bu, maddi imkanları kısıtlı olan kişiler için bir alternatif sunar. Yemin kefareti, kişinin yeminini bozmasının ardından vicdani bir sorumluluk ve dini bir telafi yöntemi olarak görülür. Bu yükümlülükler, yeminin önemini vurgulayarak, kişileri verdiği sözlerin değerini ve ağırlığını daha iyi kavramaya yönlendirir. Serahsî, *el-Mebsût*, 8/228, 243. Bk. Ebû Muhammed Muvaffakuddîn Abdullah b. Ahmed b. Muhammed b. Kudâme el-Cemmâilî el-Makdisî, *el-Muğni*, 9/514.

48 Serahsî, *el-Mebsût*, 3/115, 8/235, 243; Ahmed b. Hanbel, Müsned, 11/204; Müslim, Eyman 11, 13; İbn Mace, Kefaret 7; İbn Hibban, Sahih, 10/188.

49 İbn Rüşd, *Bidâyetü'l-müctehid* (Kahire: el-Mektebetü't-ticâriyyetü'l-kübrâ), 4/215; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 9/34.

gelmez. Eğer dört fâsık, birinin zina ettiğine tanıklık ederse, bu tanıklık kabul edilmez, çünkü zina suçlaması için dört güvenilir tanığın bulunması gerekmektedir. Fâsık tanıkların varlığı, zina suçlamasının kesinleşmesi için yeterli değildir. Serahsî, fâsıkın şahitlik durumu hakkında Hanefî mezhebinin genel görüşlerini benimsemektedir.⁵⁰

2.4.3. Fasığın İmâmeti

İslam'da fâsıklık kavramı, büyük günahlar işlemenin yanı sıra, küçük günahları sürekli ve ısrarla işlemek suretiyle de meydana gelebilir. Fâsık olarak nitelendirilen bir Müslüman, İslam'ın temel inanç esaslarına sadık kalmakla birlikte, davranışlarıyla İslam'ın öğretilerine ters düşen bir durum yaşar. Bu durum, bireyin toplumsal güvenilirliğine ve itibarına zarar verebilir ve ahiretteki kurtuluşunu riske atabilir. İslam mezhepleri arasında, fâsık bir kişinin imâmet meselesi, yani günahkâr bir bireyin cemaate namaz kıldırma yetkinliği konusunda farklı görüşler bulunmaktadır.⁵¹

Ehl-i Sünnet mezhepleri, küfre düşmeyen fâsıkların mümin olduğunu ve onların arkasında namaz kılınabileceğini savunur. Ebû Hanîfe ve ashabı, imâmın adaletsizlik yapması ve günah işlemesi durumunda bile azledilmesi gerektiğini reddeder.⁵² Hanefî mezhebine göre, fâsık bir kişinin imâmeti caizdir, ancak bu durum tercih edilmez ve mümkünse günahsız ve adaletli bir kişi imâm olmalıdır. Hanefî mezhebi, imâmın sadece küfürde bulunmaması gerektiğini savunur.⁵³ Aynı şekilde Maliki mezhebi de imâmet konusunda toleranslı bir yaklaşım sergiler. Bu mezhebe göre, fâsık bir kişinin imâmeti caizdir, ancak tercih edilmez. Eğer cemaat içinde daha uygun bir kişi varsa, o kişi imâm olmalıdır.⁵⁴ Şafiî mezhebine göre, imâm olacak kişinin günahsız ve adaletli olması gerekir. Günahkâr bir kişinin imâm olması cenaze namazı gibi zaruret durumlarında veya bayram ve Cuma namazı gibi cemaatle kılınması gereken namazlarda başka bir kimsenin bulunmaması halinde kerahetle caiz olur.⁵⁵ Hanbeli mezhebine göre, fâsık bir kişinin imâmeti caiz değildir. İmam Serahsî'nin görüşleri, genellikle Hanefî mezhebinin görüşleriyle uyumludur.⁵⁶ Serahsî'ye göre Hanefî mezhebinin bu konudaki toleranslı yaklaşımı diğer mezheplerle karşılaştırıldığında Hanefî mezhebinin daha geniş ve kapsayıcı bir yaklaşım sergilediğini gösterir. Ancak, bu toleranslı yaklaşım, imâm olacak kişinin adaletli ve günahsız olması gerektiği idealini ortadan kaldırmaz. Bununla beraber kişinin küfürde bulunması imâmet durumunu tamamen ortadan kaldırır. Bu durumda, Mümkünse, cemaat daha takvâlı ve adaletli bir kişiyi imâm seçmelidir. Hz. Peygamber'in "Takvâ sahibi bir alim arkasında namaz kılan, bir peygamberin arkasında namaz kılmış gibidir"⁵⁷ ve "Dininizin üstünlük özü vera' (haram ve şüpheliden sakınmaktır)"⁵⁸ sözleri, bu inancın amelde önemini vurgular.⁵⁹

İmam Serahsî bu konudaki farklı yaklaşımları derinlemesine ele alır ve İslam hukukunda teolojik perspektiflerin bu farklılıkları nasıl şekillendirdiğini ortaya koyar. Bu durum, İslam mezheplerinin günah ve amellerine göre toplumsal sorumluluk anlayışlarındaki çeşitliliği gözler önüne serer İslami düşüncenin zenginliğini ve çeşitliliğini vurgular. İmam Serahsî, İslam hukukundaki teolojik perspektiflerin farklı yaklaşımları nasıl şekillendirdiğini derinlemesine ele alır. Bu çalışmalar, İslam mezheplerinin günah ve ameller bağlamında toplumsal sorumluluk anlayışlarının ne kadar çeşitli olduğunu ortaya koyar ve İslami düşüncenin zenginliğine ve çeşitliliğine dikkat çeker. Bize göre, günümüzde de İslam toplumlarında asayiş ve birliği korumak adına Müslümanların fikir ayrılıklarını önlemek için alınan tedbirler arasında günahkâr imamın arkasında namaz kılmanın caiz görülmesi, yerinde ve hâlâ güncelliğini koruyan bir içtihatır. Bu bağlamda, yöneticilerin günahları ve hataları nedeniyle değiştirilme taleplerine ve bunların suiistimaline karşın, toplumun birliği ve menfaatleri gözetilerek günahkâr ve fâsık bir imamın arkasında namaz kılınmasının tercih edilmesi, fitne ve fesadın önlenmesi ve sürekli lider değişikliği taleplerinin ortaya çıkmaması için zaruri bir durumdur. Tarihte bunun örnekleri çoktur. Nitekim Haricilerin günahları ileri sürerek, Hz. Ali'ye suikast düzenlemeleri isyankarların hatalarını dile getirerek Hz. Osman'ı öldürmeleri ve bunun neticesinde binlerce Müslümanın kanının dökülmesi, İslam alemine büyük bir fetret ve duraklama dönemi yaşatmıştır. Buradaki zaruret, her ne kadar kerahetle karşılanan bu durumu ortadan kaldırmıyor olsa da, toplumun genel faydasına hizmet eden ve Müslümanları koruma adına sürdürülen bir işlemdir.⁶⁰

50 Serahsî, *el-Mebsût*, 9/151.

51 Muhammed A'lâ b. Ali et-Tehânevî, *Keşşâfû ıstılâhâtî'l-fünûn* (İstanbul:1404/1984), 2/1132.

52 Pezdevî, Ebu'l-Yusr Muhammed, *Usulî'd-Din* (Ehl-i Sünnet Akaidi), Çev. Şerafettin Gölçük, (İstanbul: 1988), 297-298.

53 Muhammed Emin İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr* (Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1992), 2/298-299.

54 Ebû Abdullah Muhammed b. Abdullah Haraşî, *Şerhu Muhtasar-ı Halîl* (Beyrut: Daru'l-fikr), 2/23.

55 İbn Âbidîn, *Reddü'l-Muhtâr*, 2/298-299.

56 İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 3/17-23.

57 Dârekutnî, es-Sünen, 2/404.

58 Muhammed Hâris el-Muhâsibî, *el-Kasb ve'r-rucû İllallah*, (Beyrut: 1976), 128.

59 Serahsî, *el-Mebsût*, 5/50-51; Zeylaî, *Nasbu'r-râye li ehâdisi'l-Hidâye*, 11/17.

60 Günahkar İmamın arkasında namaz kılmanın durumu ile ilgili bk. Muslihuiddin Mustafa b. Muhammed Kesteli, *Haşiyetül-Kestellî ala Şer-*

2.4.4. İsyancılar ve Hâricîler ile İlgili Hükümler

İmam Serahsî, İslam kelam ilminde büyük günah işleyenlerin durumu ve Hâricîlerin inançları üzerine önemli değerlendirmeler yapmıştır. Onun görüşleri, özellikle iman ve küfür meseleleri ile Hâricîlerin İslam toplumundaki rolü üzerine önemli bir perspektif sunar. Hâricîler, İslam tarihinin ilk dönemlerinde ortaya çıkan ve toplumda derin etkiler bırakan bir mezheptir. İsimleri, Arapça “حَرَجٌ” (haraca) kelimesinden türetilmiş olup, “bir şeyin girdiği yerden değil de başka bir yerden çıkması anlamına gelen “ anlamına gelir. Hâricîler, bu ismi alış şekilleriyle ilgili olarak, İslam toplumunun ana gövdesinden ayrılarak kendi yollarını çizmeye başlamalarından dolayı bu isimle anılmışlardır. İslam toplumunun genel değerlerine ve anlayışına karşı çıkararak kendi yollarını çizen Hâricîler, günah işleyen bir Müslüman’ın kâfir olacağını, cennetin sadece kendi inançlarına sahip olanlara ait olduğunu ve diğer Müslümanlara karşı cihadın farz olduğunu savunmuşlardır. Bu radikal görüşler, onları İslam toplumunun diğer kesimleriyle sürekli çatışma içine sokmuştur.⁶¹

Hâricîler’in her fırsatta içerde başkaldırmaya ve sorun çıkarmaya devam etmeleri üzerine Hz. Ali Hâricîler’in üzerine yürüdü. Nehrevân’da (17 Temmuz 658) Hâricîler’le karşılaşan Hz. Ali Onlara Sa’d b. Ubâde (ö. 14/635 [?]) ve Ebû Eyüb el-Ensâri’yi nasihat için gönderdi. Onları son defa Kur’ân-ı Kerim ve sünnetle amel etmeye çağırdı. Hâricîler’in bu uyarıları dikkate almamaları ile başlayan savaşın sonunda Hâricîler’in çoğunluğu öldürüldü. Daha sonra bu yenilgi, Hâricîler’de Hz. Ali’den intikam alma arzusunu doğurdu. Nahrevan’da öldürülen Hâricîler’in intikamını almak isteyen Bürek b. Abdullah (ö. 40/661), Abdurrahman b. Mülcem (ö. 40/661), Amr b. Bekr bu hadîselerin sebebi olarak gördükleri Hz. Ali, Muâviye ve Amr b. Âs’ı öldürmek istediler. Bunun neticesinde Hz. Ali şehit edilmiş, Muâviye yaralı olarak kurtulmuş, Amr b. Âs da namazı kılması için başkasını görevlendirdiği için bu suikasttan sağ olarak kurtulmuştur. Bu nedenle, Hz. Osman ve Hz. Ali’nin yönetimini kabul edenleri küfürle suçlamışlar ve hatta öldürmeye kadar gitmişlerdir. Onlara göre, Hâricî olmayan herkes düşman ve kâfirdir.⁶² Serahsî Hâricîlerin İslam toplumundaki fitne ve ayrılıklara neden olan radikal görüşlerini ele alırken, onların İslam temel prensiplerine aykırı düşüklerini vurgular. Hâricîler, günah işleyen bir Müslümanın kâfir olacağını ve cennetin sadece kendi inançlarına sahip olanlara ait olduğunu savunmuşlardır. Bu durum Serahsî’nin bakış açısına göre, İslam’ın geniş merhamet ve hoşgörü anlayışıyla çelişir. İslam hukukunda, iman ve küfür meselesine dair daha geniş bir yorum alanı bulunur ve bireylerin inanç durumlarına dair kesin hükümler vermekten kaçınılır.⁶³

İmam Serahsî, Hâricîlerin İslam toplumunda yarattığı fitne ve anarşiyi ele alırken, bu durumun İslam’ın barış ve adalet ilkelerine ters düştüğünü vurgular. Özellikle Hz. Ali b. Ebû Tâlib’in halifeliği döneminde yaşanan isyanlar, İslam toplumunun birliği ve beraberliği için ciddi bir tehdit oluşturmuştur. Hâricîlerin radikal yaklaşımları ve Hz. Ali’ye karşı başlattıkları isyanlar, İslam toplumunun iç huzurunu bozan önemli sapmalar olarak görülür.⁶⁴ Serahsî, Hâricîlerin “Allah’tan başka hüküm sahibi yoktur” ilkesini yanlış yorumladıklarını belirtir. Nitekim Hz. Ali bu sözler için “Doğru bir söz! Ancak ardından batıl kastediliyor” diyerek cevap vermiştir. Böylelikle İslam hukukunda, Allah’ın hükümlerinin adaletli bir şekilde uygulanması esas iken Hâricîler bu ilkeyi mevcut İslam yönetimini ve toplum düzenini reddetmek için kullanmışlardır. Hz. Ali’nin bu duruma karşı tutumu, Serahsî için önemli bir örnektir. Hz. Ali, Hâricîleri İslam’ın temel prensiplerine dönmeye çağırmış ve onları kâfir olarak görmekten kaçınmıştır. Nitekim bu savaşın sonunda Hz. Ali’ye biz kimlerle savaştık diye soran sahabeye Hz. Ali’nin “bize isyan eden kardeşlerimizle savaştık” şeklinde cevap vermesi ve Hâricîleri kâfir olarak görmemesi daha sonra “ehl-i kible tekfir edilemez” kaidesini kendisine rehber edinen Ehl-i sünnet ve’l cemaatin temel görüşlerine esas teşkil etmiştir.⁶⁵

Serahsî, Hz. Ali’nin Hâricîlere karşı İslam’ın bütünleştirici gücünü kullanarak uzlaşmacı bir tavır sergilediğini vurgular. Cemel ve Siffin savaşlarında da bu tavrını sürdüren Hz. Ali’nin, “Kaçanın peşinden gitmeyin. Esir alınan öldürmeyin. Yaralıya vurmayın. Gizli şeyleri açığa çıkarmayın. Hiçbir mal almayın” sözleri, Serahsî’ye göre, İslam hukukunun Müslümanlara karşı bir iç savaşta ahlaki prensiplerini yansıtır. Serahsî, meşru devletin isyancılara karşı

hi'l-Akaid (İstanbul: Haznedar Matbaası 1970), 167-168.

61 Abdülkahir el-Bağdâdî, *el-Farq beyne'l-Fırak*, nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd (Kahire: Mektebetü dâri't- türâs), 74-107.

62 Ebû'l-Hasan el-Eş'arî, *Mağâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Muşallîn*, nşr. H. Ritter, (Wiesbaden:1963),86-127.

63 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/86; 10/230-232; Ali b. Hasan b. Asâkir, *Tebyînü kezîbi'l-müfterî fimâ nüsibe ile'l-İmâm Ebi'l- Hasan el-Eşarî*, nşr. M. Zâhid Kevserî (Dimaşk: 1347), 408-409; Faruk Gün, “Hâricîlik, Gulât-ı Şîa ve Mürcie”, *Tarihsel Süreçte Kelâm*, ed. Ekrem Uysal (Kahramanmaraş: klm Yayınları, 2022), 102-103. Bkz. Kanarya, Bayram. „Buhârî'nin “el-Câmiu's-Sahîh” İsimli Eserinin “Kitâbü'l-İmân” Bölümünde Kur’ân- Hadîs Bütünlüğünün Yansımaları“. *Şarkiyat: Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. 14-17 Eylül 2017, 200-211.

64 Ebu Davud, Fiten ve Melahim 2; Hâkim, Müstedrek, 111/150; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/232. Bkz. Yasin Ulutaş, “Tekfirî Düşünceye Götüren Sebepler (Hâricler Örneği) Reasons That Lead To Takfiri Thought (Hâricî Example)”, *Karadeniz 12th International Conference On Social Sciences- March 3- 5, Rize-2023*, 166.

65 Serahsî, *el-Mebsût*, 2/86; 10/230-232; Ali b. Hasan b. Asâkir, *Tebyînü kezîbi'l-müfterî fimâ nüsibe ile'l- İmâm Ebi'l- Hasan el-Eşarî*, nşr. M. Zâhid Kevserî (Dimaşk: 1347), 408-409.

savaşırken bu prensiplere uyması gerektiğini belirtir. Serahsî'ye göre, meşru devlet güçlerinin, isyancılardan ele geçirdikleri hayvanlarını ve silahlarını kullanmalarında bir sakınca yoktur. Bu, Hz. Resulullah'ın Hevazin harbinde Safvan'dan zırhlar alması örneğiyle desteklenir. Safvan'ın rızası olmaksızın alınan bu zırhlar, savaşmayan bir kimse- nin elinde bulunan silahın alınmasının caiz olduğunu gösterir. Bu bağlamda, isyancılardan olan ve savaşan bir kişinin silahını elinden almak, daha da uygundur. Savaş sonrasında ise, ihtiyaç ortadan kalktığında, ele geçirilen mallar eski sahiplerine geri verilir. Hz. Ali (r.a)'den nakledilir ki; O, Rahbe denilen yerde, Nehrevan halkına ait askeri kampta ele geçirilen malları herkesin gözleri önüne attırması, eşyasını tanıyanlar gelip bunlar arasından kendi eşyasını almıştı. Öyle ki, en son tanınan ve birisi tarafından alınan mal, bir demir tencere idi. Cemel Vak'ası günü Ali'ye; "Allah'ın bizlere nasip ettiği ganimeti paylaştırmayacak mısınız?" diye sordular. Ali (r.a); "Hz. Aişe'yi içinizden kim alacak?" diye sorarak cevap verdi. Onların sözlerini yadırgadığı ve isteklerinde ne derecede yanlı olduklarını ortaya çıkarmak için bu sözleri söylemişti. İsyancılardan savaşan bir kadın ele geçirilirse, Serahsî'ye göre, bu kadın öldürülmez ve isyancılar tamamen ortadan kalkıncaya kadar hapsedilir. İsyancılar ateşkes isteminde bulduklarında, bu istek Müslümanların yararına ise kabul edilir. Serahsî, dinden çıkanlarla böyle bir anlaşmanın yapılmasının caiz olduğunu, dolayısıyla isyancılarla yapılmasının da caiz olduğunu belirtir. Çünkü onlar da Müslümandır. Onlara karşı yürütülen savaş, saldırılarını önlemek, onların başkaldırısına karşılık vermek için yapılan bir savaştır. Hz. Ali (r.a); "Bize karşı savaşmadığınız sürece, biz de size karşı savaşmayız," demiştir. Bunun anlamı; "Siz İslam devletine karşı bir araya gelip savaş hazırlığı yapmadığınız sürece" demektir.⁶⁶

İmam Serahsî'ye göre, Müslümanlar arasında fitne veya anarşi meydana geldiğinde, her Müslüman'ın bu fitneden uzak durması ve fitne kasdıyla hareket etmemeleri ve fitneye engel olmaları gerekmektedir. Hz. Peygamber'in "Fitne uykudadır; Allah onu uyandıranı lanet etsin" sözü, fitne çıkarıcıların şiddetle kınandığını gösterir. Bu bağlamda, Abdullah b. Ömer (r.a) ve diğer bazı sahabilerin fitne sırasında evlerine çekilmiş olmaları, fitnecilerle savaşa güç yetiremememe durumunu yansıtır. Serahsî, Müslümanların bir yönetici etrafında toplandıkları ve ona güven duydukları bir durumda, eğer bir grup isyan ederek devlet başkanına karşı gelirse, savaşma gücü olan her kişinin, isyan edenlere karşı devlet başkanının yanında yer alarak savaşmak zorunda olduğunu belirtir. Ona göre, isyan edenlere karşı savaşmak, güç yetirebilen kişiler için farzdır. Hz. Ali'nin (r.a) devlete ayaklananlarla savaşmaya karar vermesi ve "Dinden çıkanlara, dönemlere ve adaletten ayrılanlara karşı savaşmakla emredildim" demesi, bu durumu örneklendirir. Serahsî, ayrıca Ebû Hanîfe'nin görüşlerini aktararak, henüz isyan başlatmamış bir kimseyi, devlet başkanının öldürerek cezalandırma yetkisinin olmadığını vurgular. Ebû Hanîfe'ye göre, devlet başkanı, kişiler isyana kalkışmadıkları sürece onlara dokunmaz; ancak ayaklandıklarında, fitneyi körükledikleri için onları yakalar ve hapseder.⁶⁷

Serahsî'nin analizine göre, Hz. Ali'nin yönetimi ve savaşlar sırasında takındığı tavır, sadece stratejik kararlar olmanın ötesinde, İslam'ın iman ve küfür arasındaki hassasiyetini yansıtır. Cemel ve Sıffin savaşları, Hz. Ali'nin uzlaşmacı ve adalet arayışı içerisinde ehl-i tevhid olan müslümanları kendilerine kılıç çeksele dahi tekfir etmediğini gösterir. Serahsî, Hz. Ali'nin eylem ve sözlerini destekler ve bu eylemlerin İslam'ın özünde var olan bütünleştirici ve korumacı yapısına uygun olduğunu belirtir. O, isyancılara karşı alınacak tavrın, iman ve küfür arasındaki hassas dengeyi gözetmesi gerektiğini vurgular ve meşru devletin savaş sırasında sahip olduğu hakları ve bu hakların kullanım zamanlarını belirler. Bu bağlamda Serahsî, Hâricîlerin radikal inançlarını ve eylemlerini, İslam toplumunun birliği ve huzurunu tehdit eden, İslam hukuku ve kelamının temel prensiplerine aykırı unsurlar olarak değerlendirir. İslam toplumunun huzurunu koruma gerekliliğini ve isyancılara karşı meşru devlet güçlerinin hareket etmesi gerektiğini özellikle vurgular.⁶⁸

Hâricî zihniyet, İslam toplumunun tarihsel süreçte karşılaştığı ve günümüzde hala devam eden önemli bir sorundur. Bu zihniyet, Müslüman toplulukları içindeki bölünmeleri ve iç çatışmaları körükleterek toplumsal enerjinin iç meselelere harcanmasına yol açmaktadır. Bize göre Hâricîlerin radikal ve aşırı yorumları, İslam toplumlarının birliğini ve istikrarını tehdit eden bir faktör olarak Müslümanların karşılaştığı zorluklarda etkili olmuştur. Bu bağlamda her dönemde, Hz. Ali ve onun temsil ettiği meşru devlet otoritesine destek verilmesi, sadece dini bir sorumluluk olarak değil, aynı zamanda Müslüman toplumların milli varlığını ve bekasını koruma açısından önemli bir mevzu değerlendirilmelidir. Çünkü bu destek, Allah'a duyulan güven ve teslimiyetin ötesinde, toplumsal ve siyasi istikrarın sağlanması ve Müslüman toplumların iç ve dış tehditlere karşı dirençli olmalarını sağlama amacını taşır. Bu yaklaşım, İslam toplumlarının tarihsel ve güncel sorunlarına karşı proaktif ve birleştirici bir tutum sergilemenin önemini vurgular ve Müslümanların karşılaştığı zorluklar karşısında birlik ve dayanışmanın önemini ortaya koyar. Bu nedenle, Hâricî zihniyetin yarattığı tehditlere karşı uyanık olmak ve meşru otoritelere destek vermek, Müslümanların kolektif bilincinde derinlemesine yer etmesi gereken bir duruş olarak kabul edilmelidir.

66 Serahsî, *el-Mebsût*, 10/234.

67 Serahsî, *el-Mebsût*, 10/232.

68 Serahsî, *el-Mebsût*, 10/235.

2.4.5. Fasığın Cenaze Namazı

İslam'da ölen bir kişi için yapılan son görevler ve cenaze merasimi, dinin merhamet ve adalet anlayışını derinden yansıtır. İslam'da, bir Müslüman'ın işlediği günahlar, özellikle büyük günahlar, onun iman durumunu ve cenaze namazının kılınıp kılınmamasını etkileyen faktörler arasında değerlendirilir.⁶⁹ Bu bağlamda, Serahsî'nin görüşleri, özellikle fâsık (günahkâr) bir bireyin cenaze namazı konusunda önemli bir perspektif sunar.

Serahsî, İslam'ın temel prensiplerinden biri olan merhameti vurgular. Ona göre, bir kişinin İslam'ın emir ve yasaklarına karşı gelmesi, yani fâsık olması, bu kişinin cenaze namazının kılınmamasını gerektirmez. Serahsî, fâsık bir bireyin de mümin olduğunu ve bu nedenle cenaze namazının kılınmasının caiz olduğunu belirtir. Bu yaklaşım, İslam toplumunun bireyleri günahlarına rağmen tamamen dışlamadığını ve her bireyin temel haklara sahip olduğunu gösterir. Serahsî'nin bu görüşü, İslam teolojisinin kapsayıcı ve merhametli doğasını vurgular. Öte yandan Ebû Hanîfe, Mâtürîdî ve Eş'arî gibi önemli İslam alimleri fâsık bir bireyin cenaze namazının kılınmasında ittifak etmişlerdir.⁷⁰

Serahsî'ye göre bireyin imanı, sadece amelleriyle değil, kalbindeki inançla da ölçülür. Bu nedenle, bir kişinin günah işlemesi, onun imanından vazgeçtiği anlamına gelmez. Bize göre bu bakış açısı, İslam'ın ölen bir bireyin cenaze namazı ve duaları konusundaki yaklaşımını şekillendirir. Serahsî ve diğer alimlerin bu görüşleri, İslam'ın ölen bir bireye yönelik son görevlerde gösterdiği merhamet ve adaleti vurgular ve bireylerin günahlarına rağmen toplumdan tamamen dışlanmadıklarını belirtir. Ancak bu yaklaşım bunun teşvik edildiği anlamına gelmez; namazın kılınmasının caiz olduğu ancak kerahetle birlikte değerlendirildiği unutulmamalıdır. Bu, İslam'ın günahkâr bireylere karşı gösterdiği merhametin yanı sıra, günahın ciddiyetini de göz önünde bulundurduğunu gösterir. Bu bağlamda, İslam'ın ölenlere yaklaşımı, insanî merhameti ve dini sorumluluğun ciddiyetini bir araya getiren zengin bir perspektif yansıtmaktadır.

2.5. Mürted: Dinden Dönenlerle İlgili İlgili Örnek Uygulamalar

İmam Serahsî'nin mürtedlik üzerine yaklaşımı, kelim ilminin temel ilkeleri çerçevesinde, iman ve küfür kavramlarının kapsamlı bir analizini sunmaktadır. Kelam, İslam teolojisinde merkezi konuları inceleyen bir disiplin olup, özellikle imanın doğası ve sınırları üzerine odaklanır. İmam Serahsî'nin görüşlerine göre, İslam inancında mürtedlik meselesinin daha iyi kavranabilmesi için, tekfir konusunun da dikkate alınması gereklidir. Bu iki kavramın birbiriyle ilişkili olduğunu ve İslam hukuku ile kelim ilminin bu konulara nasıl yaklaştığını anlamak, İmam Serahsî'nin mürtedlik konusundaki derinlemesine analizlerini daha net bir şekilde ortaya koyar.

İmam Serahsî, mürtedliği, İslam inancından dönme ve bu inancı açıkça reddetme şeklinde tanımlayarak, imanın sınırlarını belirler. Bu tanım, kelim ilminin temel konularından biri olan ve imanın zıddı olarak kabul edilen küfür kavramıyla doğrudan ilişkilidir. İmam Serahsî, mürtedliği, İslam'dan ayrılan veya başka bir dine geçen bir Müslüman olarak tanımlar ve bu durumun hem dünyevi hem de uhrevi ciddi sonuçlarına dikkat çeker. Mürtedlikle yakından ilişkili olan tekfir kavramının incelenmesi, mürtedlik anlayışının daha iyi kavranmasına katkıda bulunur. Tekfir, bir Müslüman'ın kâfir olarak kabul edilmesi sürecini ifade eder ve bu konuda hüküm verme yetkisi, yalnızca devlet ve ilgili otoritelere aittir. İmam Serahsî, tekfirin kötüye kullanılmasının toplumun sosyal birliğine ve bütünlüğüne zarar verebileceğini vurgular. Bu çerçevede, İmam Serahsî, Hz. Peygamber'in Medine toplumunda münafıkları tekfirden kaçınma örneğini ve bir kişiyi haksız yere kâfir olarak itham etmenin tehlikelerini önemle belirtir. İmam Serahsî'nin bu yaklaşımı, İslam hukuku ve kelim ilminin mürtedlik ve tekfir konularına gösterdiği hassasiyeti ve bu konuların ümmetin birliği üzerindeki etkilerini dikkate alan derin bir anlayışı temsil eder.⁷¹

İmam Serahsî mürtedlik konusunu İslam'ın temel inanç prensipleri çerçevesinde detaylı bir şekilde ele alır. İmam Serahsî mürtedlerin İslam toplumu içindeki statüsünü, amel durumlarını, cezalarını ve dârül-harbe sığınan mürtedin durumunu ayrıntılı bir şekilde inceler. Onun bu çalışmaları, İslam hukuku ve kelim ilminin derinlemesine anlayışını yansıtarak, mürtedlik meselesinin İslam toplumu ve inanç yapısı üzerindeki etkilerini ortaya koyar. İmam Serahsî'nin yer verdiği bu konuları sırayla ele alacağız.

69 Buhârî, "Cenâiz", 54; Müslim, "Cenâiz", 66.

70 Serahsî, *el-Mebsût*, 8/232; Sa'düddîn Mes'ûd b. Ömer Taftazani, *Şerhu'l-Akâidü'n-Nesefiyye*,

thk. Ahmet Hicazi es-Sakkâ (Kahire: Mektebetü'l-Külliyetü'l-Ezheriyye, 1988), 264.

71 Serahsî, *el-Mebsût*, 10/98-132; Ahmet Saim Kılavuz, *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*, 64; Gün, "İman", *İslam Akaidi*, 49.

2.5.1. Mürted'in Amel Durumu

İslam kelamında, iman ile küfür arasındaki ince çizgi ve bu çizginin bir müminin amelleri üzerindeki etkileri, tarih boyunca alimler tarafından yoğun bir şekilde tartışılmıştır. Bu bağlamda, İmam Serahsî'nin görüşleri, özellikle dinden çıkma (irtidat) durumunda bir mürtedin amellerinin durumunu ele alırken, kelam ve fıkıh alanlarında derin bir anlayış sergiler. İmam Serahsî, imanın kaybının, bir müminin hayatında derin bir kırılma noktası teşkil ettiğini ve dinden çıkmanın, kişinin daha önce yerine getirdiği ibadetlerin geçersiz olmasına yol açtığını vurgular.⁷²

İmam Serahsî'ye göre, dinden çıkan bir kişi, İslam'ın temel inanç esaslarından sapmış olur ve bu durum, kişinin daha önce yerine getirdiği ibadetlerin geçersiz olmasına sebep olur. Bu, İslam hukukunda önemli bir noktadır; zira ibadetlerin kabulü, kişinin iman durumuyla sıkı sıkıya ilişkilendirilmiştir. Serahsî, dinden çıkan bir kişinin, önceden eda ettiği ibadetlerin artık bir değeri olmadığını ve bu ibadetlerin boşa gittiğini ifade eder. Ayrıca, İmam Serahsî, küfrün (imanın zıddı olan inanç durumu) ciddi sonuçları olduğunu vurgular. Dinden çıkma, yani küfre düşme, kişinin daha önceki tüm dini amellerini geçersiz kılar. Bu durum, kişinin dinden çıktığı andan itibaren geçerli olur ve kişi tekrar Müslüman olana kadar devam eder. Dinden çıkan bir kişinin, tekrar Müslüman olduktan sonra, önceki günahlarından kurtulmak ve dini sorumluluklarını yerine getirmek için çaba göstermesi gerekir.⁷³ Örneğin, bu kişi eğer daha önce itikaf yapmışsa, dinden çıktıktan sonra bu itikafın herhangi bir hükmü kalmaz. Eğer bu kişi tekrar Müslüman olursa, daha önce yerine getirdiği namaz ve oruç gibi ibadetleri yeniden yapması gerekmektedir. Aynı şekilde, dinden çıkıp sonra İslam'a dönen bir kişi, daha önce haccetmiş olsa bile, tekrar hacca gitmelidir. İmam Serahsî, dinden çıkan kişilerin hem Allah hakkı hem de kul hakkı açısından sorumluluklarının devam ettiğini belirtir. Bir mürtedin, Müslüman iken terk ettiği namaz, oruç gibi dini vazifelerini, tekrar Müslüman olduktan sonra kaza etmesi gerektiğini vurgular. Çünkü bu vazifelerin terk edilmesi bir günah olarak kabul edilir ve günah, dinden çıkıldıktan sonra da devam eder. Bu nedenle, dinden çıkan kişinin önceki günahlarından kurtulmak için çaba göstermesi gerekmektedir. Buna karşın Şafîiler ve Hanbelilere göre ise, bir kişi dinden çıktığında, daha önce yerine getirdiği ibadetler ancak o kişi mürted olarak ölürse boşa gider. Eğer bu kişi ölmeden önce tekrar Müslüman olursa, daha önce yerine getirdiği ibadetlerin sevabını geri kazanır. Müslüman iken işlediği ameller boşa gitmez. Onlara göre Kur'an'da "Sizden kim dinini terk eder ve kâfir olarak ölürse, işte onların dünyada ve ahirette amelleri mahvolur. Onlar cehennemliklerdir. Orada ebedi kalırlar."⁷⁴ Eğer Müslüman iken işlediği ameller mücerred bir irtidatla mahvolmuş olsaydı, ayette "kâfir olarak ölürse" ibaresinin bir manası olmazdı. Buna göre ancak mürted olarak ölürse bütün işlediği ameller mahvolur. Ölmeden önce İslam'a dönerse ne ameli mahvolur ne de cehennemde sonsuza kadar kalır.⁷⁵

İmam Serahsî'nin görüşleri, dinden çıkış ve sonrasında tekrar Müslüman olma durumunu ele alırken, kişinin önceki ibadetlerinin geçersiz olduğunu ve yeniden yerine getirilmesi gerektiğini vurgular. Bu, İslam hukukunun temel prensiplerinden biridir ve kişinin dini sorumluluklarına olan bağlılığını test eder. Bize göre Mürtedin amel durumu, bu çerçevede, sadece fıkhi bir mesele olmanın ötesinde, kişinin imanının derinliklerine işaret eden bir konudur. İmam Serahsî'nin bu konudaki görüşleri, İslam hukuku ve inancı açısından önemli bir rehber teşkil eder ve kelam ilminde derin bir tartışma konusu oluşturur.

2.5.2. Mürtedle İlgili Cezalar

İslam'da "mürtedlik" suçu ve bu suçun getirdiği hukukî ve kelamî boyutlar, İslam'ın doğuşundan bu yana din bilginleri tarafından yoğun bir şekilde ele alınmıştır. Bu kavramın tarihsel ve fıkhi arka planını anlamak, İslam'ın temel prensiplerine ve değerlerine dair derinlemesine bir kavrayış kazandırmaktadır. İslam'ın ilk yıllarında yaşanan siyasi ve sosyal olayların, inanç meselelerine ve toplumsal değerlere olan etkisi büyük olmuştur. Özellikle mürtedliğin cezai boyutu, had, kısas ve ta'zir gibi cezalarla ele alındığında, bu cezaların nasıl ve ne zaman uygulanacağı konusunda farklı görüşler ortaya çıkmıştır. İmam Serahsî gibi önemli İslam alimlerinin mürtedlik konusundaki görüşleri, bu alanda derin bir bilgi ve anlayış sağlamaktadır. Bu bağlamda, mürtedlik suçunun İslam hukukundaki yeri, cezai yaptırımları ve bu suçun toplumsal ve inançsal boyutları üzerine bir inceleme yapmak, İslam'ın temel kavramlarından biri olan mürtedlik suçunu daha iyi anlamamıza yardımcı olacaktır.

72 Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid b. Hümâm, *Şerhu Fethu'l-kadîr alâ'l-Hidâyeti Şerhi Bidâyeti'l-mübedî*, thk., Şeyh Abdurrezzak Gâlip el-Mehdî (Beyrut: 2003), 6/71, 82. Serahsî, *el-Mebsût*, 3/197, 2/199, 4/392, 6/68, 8/126, 10/1, 11/319, 12/36, 12/38, 14/68, 15/95, 16/55, 17/43.

73 Serahsî, *el-Mebsût*, 19/22, 20/49, 21/220, 22/173, 26/140.

74 el-Bakara 2/217.

75 Şâfiî, *el-Üm* (Beyrut: Dârü'l-ma'rife, ts.), 45, 154, 155; Serahsî, *el-Mebsût*, 26/218, 30/39, 30/40, 30/49.

İslam'da “mürtedlik” suçu, İslam dinini terk etme durumunu ifade eder.⁷⁶ İslam tarihinde Müslümanlar arasında çıkan ilk savaş ve siyasi kargaşa döneminde yaşanan olaylar toplumun gündemine bazı problemlere dönüşmüştür. Örneğin, Cemel, Sıffin ve Nahrevan'da (Hâricîlerle) yapılan savaşlarda Müslüman kanının dökülmesi sonucu büyük günah meselesi problemi doğmuştur. Bu anlamda, siyasi alanda yaşanan olayların gerçek sonuçları siyasi bir olgu olup fıkıh konusu iken, öldüren kişilerin inanç durumlarıyla ilgili ahirette karşılaşacakları durumlarla ilgili mevzular kelami bir konudur.⁷⁷ Bu nedenle İman, küfür ile bağlantılı olarak mürted kavramlarına dair usulleri diğer inanç problemleri ile araştırmak önemlidir. Aynı zamanda dinden çıkma süreçleri ve bu süreçlerin nasıl gerçekleştiği de bu perspektif içinde ele alınmalıdır. İman ve küfür çizgisinde pratikler, kişinin inanç durumunu yansıtır. Bunun için inancın amelle olan ilişkisi büyük bir önem taşır. İslam hukukunda, dinden dönme ve inançtan sapma suçları üç ana kategoride değerlendirilir:

1. Had: Allah'a karşı işlenen suçlar için belirlenmiş cezalar,
2. Kısas: İşlenen suça eş değerde uygulanan ceza,
3. Ta'zîr: Ceza miktarı Kur'ân ve Hadîslerde açıkça belirtilmemiş, hâkimin veya hükümdarın takdirine bırakılan suçlar için verilen cezalar.⁷⁸

Mürtedlik suçu, Allah'a karşı işlenen suçlar kategorisine girer ve genellikle Had cezalarını gerektirir.⁷⁹ Had cezaları ise Kur'ân ve Hadîslerde belirlenmiştir.⁸⁰ İmâm Serahsî'ye göre, Bir kişi İslam dininden çıkarsa, kendisine yeniden İslam'a dönmesi teklif edilir. Eğer reddederse öldürülür. Çünkü dinden çıkan bir kimse, Allah'a ortak koşan Arap müşriklere benzer. Belki işlemiş olduğu suç açısından onlardan daha kötüdür. Araplar, Resulullah (sav) ile aynı nesildendirler. Kur'ân onların diliyle indirilmiştir. Buna rağmen onlar, Allah'a ortak koşarken bütün bu nimetleri görmezden gelmişlerdir. Bir Mürted de Resulullah (sav)'ın dinindedir. İslam'ın güzelliklerini yakından tanıma imkânı bulmuştu. İşte o, dinden çıkarken bütün bunları görmezden gelmiştir. Nasıl Arap müşriklerden, İslam veya ölümden başka bir şey kabul edilmiyorsa, Mürtedler hakkında da hüküm aynıdır.⁸¹ Eğer mürted süre istemede bulunursa, kendisine üç gün süre verilir. Devlet başkanı, ona sure tanınmalıdır. Bu sureyi herhangi bir şekilde uzatamaz.⁸² Çünkü mürtedin zihninde şüphe belirmiş ve bu şüphe onun dinden çıkmasına neden olmuştur. Dolayısıyla bizim bu şüpheyi ortadan kaldırmamız veya yeniden hakkı bulmak için kendisine düşünme fırsatı vermemiz gerekir. Bu da ancak kendisine belli bir süre tanınmasıyla (mehil verilmesiyle) mümkündür. Bu süre zarfında mürtedin tekrar hak dine dönme ihtimali vardır. Eğer Mürted süre istemezse, o zaman derhal öldürülür.⁸³

Bir kişiye tevbe çağrısı yapıldığında, eğer kişi tevbe ederse serbest bırakılır. Ancak bu durumda tevbe, kelime-i şehadetin yanında, İslam'ın dışındaki tüm dinlerden veya kabul ettiği inançtan artık uzak olduğunu da ifade ederek yapılır. Bir Yahudi'nin İslam dinine girişi, Yahudilikten; bir Hristiyan'ın Hristiyanlıktan, bir mürtedinki ise İslam'ın dışındaki tüm dinlerden beri (fikren ve kalben uzak) olmakla tamam olur. Çünkü bir mürtedin belirli bir dini yoktur. Geçtiği inançtan uzak olduğunu söylemesiyle de istenen amaç elde edilmiş olur. Bir kişi, ikinci ve üçüncü defa dinden çıkar ve suçu tekrarlanırsa, her defasında kendisine aynı uygulama yapılır; yeniden Müslüman olursa serbest bırakılır.⁸⁴ Hz. Ali ve Hz. Ömer (ra)'e göre, bir kişi dördüncü defa dinden çıkarsa, bir daha tevbesi kabul edilmez.

76 Kadı Ebu'l-velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed b. Rüşd, *Bidayetü'l-Müctehid ve Nihayetü'l-Muktesid*, (Beyrut: 1986), 2/459.

77 Faruk Gün, “Hâricîlik, Ğulât-ı Şîa ve Mürcie”, *Tarihsel Süreçte Kelâm*, ed. Ekrem Uysal, Kahramanmaraş: klm Yayınları, 2022, 103-105.

78 Mehmet Boynukalm, “Suç”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2009),37/453-457.

79 “İrtidat cezası konusunda fakihler arasında farklı görüşler bulunur; bazıları bunu had olarak görürken, diğerleri ayrı bir suç kabul eder. Hanefî ve Ca'ferî mezhepleri, irtidat eden kadın için ölüm yerine, tövbe edinceye kadar hapis cezasını uygun bulur. Ayrıca, kişinin İslam'ı gerçekten benimseyip benimsemediği konusundaki şüpheler, bazı durumlarda irtidat cezasından muafiyet sağlar.” İrfan İnce, “Ridde”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2008),35/91-93.

80 Fetih 48/16; Peygamber Efendimiz (sav) şöyle buyurmuştur: “Kim dinini değiştirirse onu öldürün.” Bu ifade, İslam hukukunda mürtedlik suçu ve bu suçun cezası hakkında bir görüşü temsil eder. Ahmed b. Hanbel, Müsned, 1/217; Buhari, İstıtabetu'l-mürted, 2; Ebu Davûd, Hudûd, 1; Nesai, Tahrimu'd-demm, 14.

81 Hz. Ebubekir zekât vermeyen mürtedlere bu hükmü uygulamıştır. Serahsî, *el-Mebsût*, 10/1-4. İbn Hazm, Ebu Muhammed Ali b. Ahmed b. Said, *el-Muhallâ*, Thk. Ahmed Muhammed Şakir (Mısır: Matbaatu'n- Nahda), 11/193.

82 Nitekim alım-satım akdindeki koşul muhayerliğindeki (koşullu secim hakkındaki) sure de üç; gündür hükmüne kıyas edilerek üç gün taktir edilmiştir. Ebû Hanîfe ve Ebû Yûsuf'a göre, dinden çıkan kişiye ister süre talep etsin ister etmesin, devlet başkanının ona üç gün süre vermesinin tavsiye edildiği belirtilmiştir. İmam Şâfiî'nin görüşüne göre ise, bir devlet başkanının dinden çıkan kişiye üç gün süre vermesi gerekmektedir. Bu süreyi vermeden onu öldürmesi doğru olmayacaktır. İmâm Serahsî'ye göre ise dinden çıkan bir kişi, eğer süre talebinde bulunmuyorsa, bu kişinin küfre düşme nedeninin inat olduğu anlaşılır. Bu durumda, onun öldürülmesinde bir sakınca bulunmamaktadır. Ancak, yine de tevbeyle davet edilmesi tavsiye edilir. Şâfiî, *er-Risâle*. nşr. Ahmed M. Şakir (Kahire: 1399/19799, 480; Serahsî, *el-Mebsût*, 10/184.

83 Serahsî, *el-Mebsût*, 10/205.

84 Serahsî, *el-Mebsût*, 10/184; et-Tevbe 9/5.

Bundan sonra ne yaparsa yapsın, öldürülür. Çünkü görünen o ki, bu kişi samimi bir tevbe yerine dini hafife almakta ve onunla alay etmektedir. Onlar, bu görüşlerine şu ayeti delil gösterirler: “İman edip sonra inkâr edenler; sonradan yine iman edip tekrar inkâr edenleri, sonra da inkarlarını artıranları Allah ne bağışlayacak ne de onları doğru yola ileticektir”⁸⁵ İmâm Ebû Yûsuf ‘tan da bu şekilde tekrar tekrar dinden çıkan bir kişinin öldürüleceğine dair görüş nakledilir. Bunu sık sık yapan kişi, yeniden müslüman olduğunda göz hapsine alınır. Tekrar dinden çıktığını ifade eden bir kelime sarfettiğinde, yeniden tevbeye çağrılmadan öldürülür. Çünkü görünen o dur ki, böyle birisi, müslümanların inancını hafife almaktadır. Öte yandan kendisine İslam daveti ulaşan bir kâfiri tevbeye çağırılmadan öldürmek de caizdir. Sahabeden gelen bu görüşü Hanefiler ise şöyle cevap vermişlerdir. Delil gösterilen ayetteki hüküm, iman edip tevbe ve samimiyetini belli eden kimse için değil, küfürdeki ısrar ve inadı artan kimse içindir. Eğer bu kişi tevbe edip yeniden İslam’a dönüyorsa, tevbesinin kabulü gerekir. Çünkü Allahu Teala; “Size selam verene, sen mümin değilsin demeyin...”⁸⁶ buyurur. Nakledildiği üzere, Üsâme b. Zeyd (r.a) müşriklerden birine yüklendiğinde, müşrik “Lâ ilâhe illallâh!” diye şahadet kelimelerini söylediği halde, Üsâme onu öldürmüştü. Bu durum Hz. Peygamber’e haber verildiğinde, Resulullah Üsâme’ye; “Lâ ilâhe illallâh! diyen birini nasıl öldürdün? Kıyamet günü bu ‘Lâ ilâhe illallâh’ın hesabını nasıl vereceksin?” buyurmuştu. Üsâme; “O kişi kendisini kurtarmak için böyle söyledi,” deyince; “Kalbini yarıp baktın mı?” cevabını vermişlerdi. Üsâme; “Kalbini yarsam bile bilemem ki” deyince de Resulullah (sav); “Bir kişinin kalbindeki duyguları dili ifade eder,” buyurmuşlardı. Genel durum böyle olmakla beraber “en-Nevadir”de şöyle denir: Bir kimsenin dinden çıkması tekrarlanırsa, o kişi bu suçtan dolayı canı iyice yanacak derecede dövülür. Sonra da tevbe edip samimiyetini ortaya koyuncaya kadar hapsedilir. Hanefî alimlerimize göre dinden dönen bir kimse, yeniden İslam dinine girmeyi reddederse öldürülür. Bu durumların hepsinde de dinden çıkan kişi, yeniden İslam’a girmesi için zorlanır. Kâfir olan bir kimsenin öldürülmesinin hukuki olma nedeninin savaş durumu olduğu kesinleştiğinde ancak caiz olur. Buna göre savaşan kadının durumu hakkında ise deriz ki; bir kadın gerçek anlamda savaş niyeti taşımaz. Dolayısıyla kadın ne baştan beri kâfir olduğu için, ne de sonradan küfre döndüğü için öldürülebilir. Fakat hapsedilir. Nitekim baştan kâfir olan bir kadının hapsedilmesi de meşrudur. Ancak savaşan kadının savaşçı, kraliçe veya büyücü birisi olması durumunda öldürülmesi bu çeşit kadınların zararını önlemek için yapılır.⁸⁷

Hz. Ali ve Hz. Ömer’e göre, bir kişi defalarca dinden çıkarsa ve bu durum dördüncü kez tekrarlanırsa, tevbesi kabul edilmez ve öldürülür. Bu, kişinin dini hafife alması ve alay etmesi olarak görülür. İmâm Ebû Yûsuf da benzer bir görüşü desteklemektedir. Ancak, Hanefî mezhebine göre, bir kişi tevbe edip İslam’a dönerse, tevbesi kabul edilmelidir. Bu, Kur’an’daki bazı ayetler ve Hz. Muhammed’in Üsâme b. Zeyd ile ilgili hadisiyle desteklenmektedir. Savaş durumunda ise, kâfir bir kadının öldürülmesi genellikle uygun görülmez, ancak savaşçı, kraliçe veya büyücü gibi özel durumlarda bu geçerli olabilir. Bize göre bu durum İslam inancının ameli durumlarda esnek ve uyarlanabilir yapısını göstermektedir. İslam toplumunun menfaatleri ve esir alınan kişilerin özel durumları göz önünde bulundurularak, farklı içtihatlar arasından en uygun olanının seçilmesi, İslam hukukunun sadece katı kurallardan ibaret olmadığını, aksine zaman ve mekânla bağlı olarak değişkenlik gösterebilen, esnek ve durumsal faktörlere duyarlı bir yapıya sahip olduğunu gösterir. Bu sistem, çeşitli içtihatlar ve yorumlar aracılığıyla, zaman içinde değişen toplumsal ihtiyaçlara ve koşullara yanıt verebilme kapasitesine sahiptir.

2.5.3. Darü’l-Harbe Sığınan Mürtedin Durumu

İslam hukukunun, din değiştiren (mürted) bireylerin statüsü ve bu bireylerin darü’l-harbe sığınmalarının hukuki sonuçları konusundaki yaklaşımı, tarihsel ve doktriner birçok tartışmayı beraberinde getirmiştir. Farklı İslami mezhepler ve alimler, bu meseleye kendi teolojik ve fıkhi perspektiflerinden bakarak, çeşitli yorumlar ve değerlendirmelerde bulunmuşlardır. Bu çerçevede, İmâm Serahsî’nin bu konudaki görüşleri, Mâtürîdî, Eş’arî ve Mu’tezile alimlerinin yaklaşımlarıyla birlikte ele alındığında, İslam hukukunun bu konudaki zengin ve derinlikli perspektifini ortaya koymaktadır.

İslam hukukunda, bireyin dinden dönüp darü’l-harbe sığınmasının yarattığı hukuki meseleler, büyük bir öneme sahiptir. Bu bağlamda, İmâm Serahsî’nin yaklaşımını, Mâtürîdî, Eş’arî ve Mu’tezile alimlerinin görüşleriyle birleştirerek ele almak, bu konunun daha iyi kavranmasına yardımcı olacaktır. Mâtürîdî alimler, mürtedin darü’l-harbe sığınmasının, onun hukuki statüsünü değiştirdiğini kabul ederler. Ancak, onun bu eylemiyle hükmen öldüğüne dair bir görüş birliği bulunmamaktadır. Mâtürîdîler, mürtedin bu eylemiyle hükmen ölüm cezasına çarptırılmasının, İslam devlet başkanının takdirine bağlı olduğunu savunurlar.⁸⁸ Öte taraftan Eş’arî alimler, mürtedin darü’l-harbe sığınma-

85 en-Nisa 4/137

86 en-Nisa 4/94

87 Serahsî, *el-Mebsût*, 10/206.

88 Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd Mâtürîdî, *Te’vilâtü’l-Kur’an*, thk. Mehmet Boynukalın v.d. (İstanbul: Mîzân Yayıne-

sını, onun İslam toplumundan tamamen kopması olarak değerlendirirler. Bu nedenle, onun hukuki statüsünün değiştiğini ve artık İslam hukukunun koruması altında olmadığını belirtirler.⁸⁹

Serahsî'ye göre, darü'l-harbe sığınan bir mürtedin, hükmen düşman ülkesi vatandaşı (harbi) olarak kabul edilmesi gerekir. Bu birey, Müslümanlara düşman bir birey ve harbi olarak kendi hayatını hükmen sonlandırmış demektir. Ona göre, bu kişi İslam devlet başkanının hakimiyetinden çıktığında, hukuki haklarını kullanamasa da hukuki olarak ölü sayıldığından malı mirasçıları arasında paylaşılır.⁹⁰ Bize göre mürtede böyle bir ceza verilmesi İslam hukukunu ve müslümanların inancını bozulmuş akiden kurtarmaya yönelik bir pratik olarak görülmektedir. İslamın çeşitli dönemlerinde müslümanların gücüyle doğru orantılı olarak gerçekleştirilen bu hükmün uygulanması her zaman müslümanların lehine olacaktır. Çünkü mürtedlik ve darü'l-harbe sığınma durumu, kişinin kendi haklarını ve bağlı olduğu Müslüman topluluğun haklarını koruyamadığı anlamına gelir. Bununla birlikte İslam inancı bağlı olduğu esaslar gereği her zaman bireyi toplumu ve kendisini korumayı esas almış insanlığı korumuş ve korumaya da devam edecektir.

Sonuç

Dinde amellerin inanca dayanması, fıkıh ve kelam arasındaki ilişkiyi zorunlu kılarak, fıkıh kitaplarında ele alınan birçok konunun iman ve küfür sınırları içerisinde ameller üzerinden değerlendirilmeyi gerektirmektedir. İmam Serahsî'nin "el-Mebsût" adlı eseri bu bağlamda, İslam hukuku ve kelam ilminin kesiştiği noktada Hanefî-Matürîdî geleneğinin detaylı bir analizini sunmakta ve özellikle iman ve küfür kavramları bağlamında mürtedlik, kâfirlik ve müşriklik gibi terimlerin amel ile ilişkisine odaklanmaktadır. Serahsî, eserinde Maturîdî çizgisini takip ederek, kelam metodlarını ameller üzerinden ortaya koymuş ve kâfir, fâsık ve mürtedin amelleri ile ilgili verdiği fetvalar üzerinden bu ilişkiyi açıkça göstermiştir. Serahsî eserinde İslam düşüncesinin temel meselelerine yönelik geniş çaplı bir inceleme yaparak, inanç ve amel arasındaki ilişkinin tarihsel gelişimini ve günümüzdeki pratik yansımalarını ele almakta, İslam hukuku ve inanç sisteminin entegre ve girift yapısını anlamada ve günümüz dünyasında karşılaşılan inanç ve amel ilişkisi bağlamındaki sorunlara çözüm göstermede önemli bir rehber niteliği taşımaktadır. «el-Mebsût», İslam hukuku ve kelam ilminin birbirleriyle olan yakın ilişkisini vurgularken, din ve inançla ilgili karmaşık konuların aydınlatılmasında önemli bir kaynak olarak öne çıkmakta ve İslam inancının temel prensiplerini ve bu prensiplerin günlük yaşam pratiklerine nasıl yansıdığını derinlemesine inceleyerek, iman ve küfür çizgisi içerisinde İslam düşüncesinin zenginliğini ve çeşitliliğini taşımaktadır.

İmam Serahsî bu eserinde İslam inancındaki insanların inanç tutumlarına yönelik analizlerini, müşrik, kâfir, mümin, fâsık ve mürted gibi kategorileri kapsayarak ele almıştır. Bu kategoriler, bireylerin iman ve küfürle olan ilişkilerini, inançlarını ve bu inançların pratikteki yansımalarını temel alarak şekillenmekte, İslam'ın temel öğretilerine bağlılık ve bu öğretilerin reddedilmesi arasındaki ayrımı net bir üslupla ortaya koymaktadır. İmam Serahsî, imanın sadece kalpten inanmakla sınırlı olmadığını, aynı zamanda bu inancın pratikte nasıl yaşanacağını da örnekleriyle göstermektedir. Bu bağlamda Serahsî iman ve amel ilişkisini, İslam inancının temel bir parçası olarak ele almıştır. İmam Serahsî'nin bu yaklaşımı, İslam hukuku ve inanç yapısı üzerindeki etkilerini detaylı bir şekilde incelerken, aynı zamanda İslam toplumlarında ölüm ve cenaze işlemlerinin, toplumsal yapının ve inanç çeşitliliğinin dikkate alınarak yürütülmesinin önemini ortaya koymaktadır.

İmam Serahsî'nin "el-Mebsût" eserindeki fâsıklık vb. konular üzerindeki analizleri, İslam inanç sistemi içerisinde iman ve küfür arasındaki hassas sınırları aydınlatmada önemli bir yere sahiptir. Serahsî, fâsıklık meselesini ele alırken, İslam hukuku ve kelam ilminin zenginliğini ve çeşitliliğini gösterir. Eserde, Serahsî, "günah olanı yapmayı adanmak, fâsıkların tanıklığı, bilerek haksız hüküm vermek, fasığın imâmeti, isyancılar ve Hâricîler hakkındaki hükümler ve fasığın cenaze namazı" gibi konuları derinlemesine inceler. Bu incelemeler, bireylerin sosyal ve dini yaşamları üzerindeki etkileri bağlamında, kelam ilminde iman ile küfür arasındaki ince çizgiyi pratik örneklerle gözler önüne serer. Fâsıkların toplum içindeki yerleri, hakları ve sorumlulukları, aynı zamanda bu kişilere dinde nasıl muamele edilmesi gerektiği gibi konular, eserde özellikle İslam alimlerinin görüşleri minvalinde detaylı bir şekilde ele alınmıştır. Serahsî'nin bu konulardaki yaklaşımı dini ve müslüman toplumu korumaya yönelik atılan adımlar olup bu bağlamda, İslam hukuku ve inanç yapısının anlaşılmasında önemli bir kaynak olarak İslam toplumlarında bireylerin dini yaşantılarına dair daha kapsayıcı bir bakış açısı sunar.

vi, 2005-2011), 2/18; Ebû Hafs Necmüddin Ömer b. Muhammed b. Ahmed en-Nesefî, *et-Teysîr fi 'l-tefsîr*; thk. Maher Edîp Habbûş-Fâdî *el-Magribî* (Dârü'l Lübbâb, 1440/2019), 3/188-189.

89 İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî, *el-İşrâf alâ mezâhibi ehli 'l-ilm*, Muhammed Necîb Sirâceddin (Devha: 1987), 2/250-251.

90 Serahsî, *el-Mebsût*, 19/22.

İmam Serahsî'nin "el-Mebsût" eserinde mürtedlik konusu iman ve kûfür çizgisi bağlamında ele alınan konulardır. Serahsî mürtedliğin hukuki ve teolojik boyutlarını, özellikle de mürtedin amel durumu, cezaları ve darü'l-harbe sığınma durumunu kapsamlı bir şekilde ele alarak, İslam inancının ve toplumunun bu konudaki hassasiyetlerini ve yaklaşımlarını ortaya koymaktadır. Serahsî'nin bu konudaki görüşleri, İslam hukukunun ve kelim ilminin, bireyin inançları ve toplumun bütünlüğü arasındaki dengeyi nasıl koruduğunu göstermektedir. Bu bağlamda, Serahsî mürtedlik ve darü'l-harbe sığınma durumunda, İslam inancının temel prensiplerine ve toplumsal değerlere bağlı kalarak, bireyin ve topluluğun haklarını iman kûfür sınırları içerisinde değerlendirmekte ve korumaktadır.

İmam Serahsî'nin "el-Mebsût" eseri, İslam hukuku ve kelim ilmi arasındaki uyumu ve birlikteliği mükemmel bir şekilde sergileyen örnek çalışmalardan biridir. Bu eser, İslam inancının temel ilkelerini ve bu ilkelerin günlük yaşamda nasıl uygulanacağını anlamada önemli bir rol oynar. Ayrıca, din ve inanç konularında birçok önemli meseleyi ele alırken, özellikle amellerin iman ve kûfür arasındaki ince çizgiye nasıl temas ettiğine odaklanır ve inanç ile davranışlar arasındaki ilişkiyi aydınlatıcı bir şekilde inceler.

Kaynakça

- Ardoğan, Recep. “Kelâm İlminin Tanımı ve Özellikleri”, *Sistemik Yaklaşımla Kelâm Araştırmaları*. İstanbul: KLM yayınları, 2021.
- Atçı İsa, “İslam ve Diğer İlahi Dinlerde Varlık Kategorisinde İnsan Onuru” *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi (PAUİFD)*, 9 (1) 2022), 210-236, 213, 214.
- Bağdâdî, Abdülkahir. *Usûlü 'd-dîn*, İstanbul: 1928.
- Bilmen, Ömer Nasûhî. *Hukuku İslâmiye ve Istulâhatı Fıkhiyye Kâmusu* İstanbul: Bilmen Yayınları, 1976.
- Cürcânî, Seyyid Şerif. “Kelâm”, *Kitâbü 'l-Ta'rifât*, Beyrut: 1403/1983.
- Çöklü, Ramazan. *Fıkıh Usûlü Kelâm İlişkisi*. İstanbul: Fecir Yayınları, 2022.
- Eş'arî, Ebû'l-Hasan. *Makâlâtü'l-İslâmiyyîn ve İhtilâfü'l-Musallîn*, nşr. H. Ritter, Wiesbaden: 1382/1963), 119.
- Gençdoğan, Elmas Gülhan. *Kelâm Fıkıh Usûlü İlişkisi*. İstanbul: Fecir Yayınları, 2024.
- Gün, Faruk. “Hâricilik, Gülât-ı Şîa ve Mürceie”, *Tarihsel Süreçte Kelâm*, ed. Ekrem Uysal, Kahramanmaraş: klm Yayınları, 2022.
- Gün, Faruk. “İman”, *İslam Akaidi*, ed. Yasin Ulutaş, İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları 2023.
- Gün, Faruk. “Kelâm İlminde Metodoloji ve Problemlerin Dönemsel Doğuşu ve Gelişimi”, *Pamukkale Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 10/1 (2023), 352-379.
- Gün, Faruk. *Gayb Bilgisi ve Gaybî Meseleler*. İstanbul: Fecir Yayınları: 2022.
- Gün, Faruk. “Serahsî'nin el-Mebsût Adlı Eserinde Kelâmî İzler: Hanefî-Matürîdî Geleneğindeki Entegratif Yaklaşım”. *Orta Asyalı Bir Alim ve Bir Dünya Hukukçusu Serahsî*. ed. Mürteza Bedir, Osman Aydın, Harun Abacı, Mahmut Yazıcı. Ankara: Fecir Yayınları, 2023, 535-580.
- Hamidullah, Muhammed. “Serahsî Şemsüleimme”. *Türkiye Diyânet Vakfı İslam Ansiklopedisi*. 36/544-547. İstanbul: TDV Yayınları, 2009, 432.
- Hansu, Hüseyin. *Mu'ezzele ve Hadîs*. Ankara: Otto Yay., 2012.
- İbn. Asâkir, Ali b. Hasan. *Tebyînü kezîbi 'l-müfterî fimâ nusibe ile 'l-İmâm Ebi 'l-Hasan el-Eşarî*. nşr. M. Zâhid Kevserî. Dımaşk: 1347.
- İbn. Hümâm, Şerhu Kemâleddin Muhammed b. Abdülvâhid. *Fethu 'l-kadir alâ 'l-Hidâyeti Şerhi Bidâyeti 'l mübtedî*, thk., Şeyh Abdurrezzak Gâlip el-Mehdî. Beyrut: 2003.
- İbnü'l-Münzir en-Nisâbü'rî. *el-İşrâf alâ mezâhibi ehli 'l-ilm*. Muhammed Necîb Sirâceddin Devha: 1987.
- İbn. Rüşd, Kadî Ebû'l-velid Muhammed b. Ahmed b. Muhammed. *Bidayetü 'l-Müctehid ve Nihayetü 'l-Muktesid*. Beyrut: 1986.
- İcî, Adudüddin. *el-Mevâkıf fi ilmi 'l-keâm*, İstanbul: 1279.
- İsfahânî, Hüseyin b. Muhammed b. Râgıb. *el-Müfredât fi Garîbi 'l-Kur 'ân*, nşr. M. Seyyid Kîlânî. Kahire:1381/1961.
- Kanarya, Bayram. “Buhârî'nin “el-Câmiu's-Sahîh” İsimli Eserinin “Kitâbü'l-İmân” Bölümünde Kur'an-Hadîs Bütünlüğünün Yansımaları”. *Şarkiyat: Uluslararası Sosyal Bilimler Kongresi*. 14-17 Eylül 2017, 200-211.
- Kanarya, Bayram, *Hadîsin Fıkıh Usûlünde Kaynak Değeri*, Ankara: Fecir Yayınları, 2021.
- Kanarya, Bayram. Cihad Nedir Ne Değildir? “Hadîslerde Cihad Nedir Ne Değildir?”. Ankara: Fecir Yayınları 2019. 61-98.
- Karadaş, Çağfer. *Ana Hatlarıyla Kelâm Tarihi*, İstanbul: Ensar Neşriyat, 2013.
- Karadaş, Çağfer. *Ana Hatlarıyla Ehl-i Sünnet Akaidi*. Ankara: OTTO Yayınları, 2017.
- Kesteli, Muslihuddin Mustafa b. Muhammed. *Haşiyetül-Kestellî ala Şerhi'l-Akaid*. İstanbul: Haznedar Matbaası 1970.
- Kılavuz, Ahmet Saim. *Ana Hatlarıyla İslam Akaidi ve Kelama Giriş*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2012.
- Kılavuz, Ahmet Saim. “İman”, *İslam'da İnanç İbadet ve Günlük Yaşayış Ansiklopedisi*, ed. İbrahim Kâfi. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları 2006, 333-339.
- Kılavuz, Murat-Kılavuz, Ahmet Saim. *Kelâm'a Giriş*. İstanbul: İSAM Yayınları, 2010.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed b. Muhammed b. Mahmûd. *Te'vilâtü'l-Kur 'ân*, thk. Mehmet Boynukalın v.d. İstanbul: Mîzân Yayınevi. 2005-2011.
- Mâtürîdî, Ebû Mansûr Muhammed. *Kitâbü 'l-Tevhîd*. nşr. Fethullah Huleyf. Beyrut: 1970.
- Mağnisâvî, Ahmed b. Mehmed. *Şerh-i Ebi'l Münteha ale'l Fıkhu'l ekber li'l İmâm-ı A'zam*. İstanbul: Âsitane, t.y.
- Muhâsibî, Muhammed Hâris. *el-Kasd ve'r-rucû İlallah*. Beyrut: 1976.
- Nesefî. Ebû Hafs Necmüddîn Ömer b. Muhammed b. Ahmed. *et-Tefsîr fi'tefsîr*, thk. Maher Edîp Habbûş-Fâdî el-Magribî. Dârü'l-Lübâb, 1440/2019.
- Nesefî. Ebû'l-Mu'in Meymûn b. Muhammed. *Bahru'l-Kelâm fi Akaidi Ehli'l-İslam*. thk. veliyuddin Furfür. Şam: Mektebe Dârü'l- Furfür, 1995.

- Öge, Sinan. “Kur’an’da İnkârcı Mazeretleri ve Geçersizliği”. Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi 40 (Aralık 2013), 41-65.
- Öztürk, Resul. ““Risâle fi’t-Tenbîh alâ Ba’di’l-Esrâri’l-Mûde’ati fi Ba’di Suveri’l-Kur’âni’l-Azîm ve’l-Furkâni’l-Kerîm” (Kelam’ın Temel Konularına İlişkin Kurandan Örnekler-Kuran’da İlahiyyât, Nübuvvât ve Mead Örneği),” *İslam Araştırmaları Dergisi*, 4/1 (2008), 129-164.
- Pezdevî, Ebû’l-Yusr Muhammed. *Usuli’d-Din (Ehl-i Sünnet Akaidi)*, Çev. Şerafettin Gölcük. İstanbul: 1988.
- Serahsî, Ebû Bekr Şemsü’l-eimme Muhammed b. Ebî Sehl Ahmed. *el-Mebsût*. Beyrut: Dâru’l-Marife,1989.
- Şâfiî. Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *er-Risâle*. nşr. Ahmed M. Şâkir. Kahire: 1399/1979.
- Şâfiî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs b. Abbâs. *el-Ûm*. Beyrut: 1403/1983.
- Şehristânî. *el-Milel ve’n-Nihal*. Bağdad:1903.
- Şevkânî, Muhammed b. Ali. *Neylû’l-Evtâr Şerhu Münteka’l-Ahbâr min Ehâdîsi Seyyidi’l-ahyâr*. Kahire:1391/1971.
- Ulutaş, Yasin. “Hüküm”, *Kelamda Yöntem ve Esaslar 1-2*. Kahramanmaraş: KLM yayınları 2023.
- Ulutaş, Yasin. “Tekfirî Düşünceye Götüren Sebepler (Hâriciler Örneği) Reasons That Lead To Takfiri Thought (Hâricî Example)”. *Karadeniz 12th International Conference On Social Sciences- March 3- 5*. Rize- 2023.
- Ünverdi, Mustafa. *Ahlaki Davranış ve Ebedi Kurtuluş İlişkisi*. Ankara: Araştırma Yayınları, 2015.
- Ünverdi, veysi. “Matürîdî’de İnsanın Sorumluluğu”. *Usul*, 20/2, 2020, 47-80.
- Ünverdi, veysi. “Mutezile’nin İnanç Sistemi; Usul-i Hamse/Beş İlk eve Arka Planı”. *Artuklu Akademi Dergisi*. 4/2, 2017, 11-15.
- Taftazânî. Sa’düddîn Mes’ûd b. Fahriddîn. *Şerhu’l-Akâid*, nşr. M. Adnân Dervîş, Beyrut: 1411/1991.
- Yücedoğru, Tevfik. *Din, İman ve İslâm’a Dair*. Bursa: Emin Yayınları. 2012.

Extended Abstract

Imam Sarakhsî's monumental work, "al-Mabsut," stands as a critical scholarly resource at the intersection of Islamic jurisprudence and theology, particularly within the Hanafi-Maturidi tradition. This treatise meticulously dissects the intricate relationship between faith (iman) and actions (amel), addressing both theoretical frameworks and their practical implementations in the daily lives of Muslims. It provides an expansive analysis of the dynamic interactions between Islamic law and theological principles, contributing profoundly to the understanding of Islamic thought and its practical repercussions on the believer's life.

"al-Mabsut" explores the nuanced boundaries of iman (faith) and kufr (disbelief), two pivotal concepts in Islamic doctrine that dictate the moral and legal standards within a Muslim's life. Sarakhsî elaborates on how these concepts are not merely theoretical but influence Islamic legal rulings and everyday behavior. Faith, as Sarakhsî discusses, is more than an internal belief; it is manifested through actions that are in line with divine commands. The book underscores the importance of actions in demonstrating true faith, thereby integrating theological depth with practical guidance.

A significant portion of "al-Mabsut" is dedicated to the legal and theological implications of apostasy and blasphemy. Sarakhsî provides detailed jurisprudential analysis concerning individuals who depart from the faith, either through renunciation of belief or through actions that contravene the core principles of Islam. This analysis is crucial for understanding the punishments and social repercussions prescribed within Islamic law for apostates and blasphemers, reflecting the gravity of faith and the severe consequences of its abandonment.

The text categorically analyzes various believers' behaviors ranging from the faithful and the infidel to the hypocrite and the apostate offering a rich tableau of how Islamic law interpretes and responds to different degrees of belief and disbelief. This segment not only explores the theological underpinnings of these categories but also discusses their legal ramifications, such as inheritance rights, marital laws, and the social contracts that govern interaction within a Muslim society.

Sarakhsî delves into the significant role actions play in defining and distinguishing between iman and kufr. This discussion extends to how the legal system addresses these actions, whether they align with or oppose the divine ordinances. The treatise reaffirms the Islamic view that faith must be corroborated by deeds, thereby bridging the gap between internal belief and external practice.

"al-Mabsut" is exemplary in illustrating the symbiotic relationship between Islamic jurisprudence and theology. Sarakhsî articulates how legal principles are not only grounded in theological doctrine but also how they evolve from these doctrines, impacting societal norms and individual behaviors. This comprehensive approach highlights the cohesive framework within which Islamic law operates, ensuring that legal practices are infused with theological insight.

The final sections of "al-Mabsut" address the contemporary implications of Islamic legal and theological principles, providing guidance on applying these age-old doctrines to modern issues. This is particularly relevant in multicultural and pluralistic societies where Muslims navigate their identity and faith commitments in diverse settings. Sarakhsî's work serves as a guide for contemporary Muslims, offering a roadmap for living a life that is compliant with Islamic principles while engaging with the global community.

Imam Sarakhsî's "al-Mabsut" is not only a foundational text for students and scholars of Islamic law and theology but also a practical manual for everyday Muslim life. Its detailed exploration of the nuances of faith and disbelief, backed by extensive legal and theological analysis, makes it a pivotal work for understanding the complexities of Islamic doctrine and its applications in the real world.